

Studia nad polityką zagraniczną z poziomu czynników krajowych. Historia rozwoju i współczesne wyzwania w nauce światowej i polskiej

Tomasz Pugacewicz

Uniwersytet Jagielloński

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o wyzwania stojące przed rozwijanymi w Polsce studiami teoretycznymi nad polityką zagraniczną upatrującymi czynników sprawczych na poziomie krajowym. Tekst składa się z pięciu części. W pierwszej wskazano prace przeglądowe z zakresu tego typu teorii opublikowane w XXI w. Następnie przedstawiono historię rozwoju światowych badań w tym zakresie. W części trzeciej omówiono współczesne wyzwania stojące przed tego typu studiami. Potem zaś zaprezentowano historię takich studiów w Polsce. Wreszcie na tak zarysowanym tle porównawczym wskazano wyzwania stojące przed polską nauką. Artykuł ma formę przeglądu literatury na podstawie strategii porównawczego studium przypadku. Metodą pozyskiwania danych była jakościowa analiza tekstu. Bazę źródłową stanowiły anglojęzyczne publikacje z USA i Europy Zachodniej, a także prace opublikowane w języku polskim.

Słowa kluczowe: teorie polityki zagranicznej, krajowy poziom analizy, teorie stosunków międzynarodowych, zachodnie teorie sm, niezachodnie teorie sm.

Celem niniejszego artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie o wyzwania stojące przed rozwijanymi w Polsce studiami teoretycznymi nad polityką zagraniczną upatrującymi czynników sprawczych na poziomie krajowym. Po wprowadzeniu podstawowej terminologii przedstawiono przegląd literatury mówiącej o obecnym stanie tego typu badań. Następnie zaprezentowano analizę historii rozwoju światowych badań w tym zakresie i stojących przed nimi współcześnie wyzwań. W dalszej kolejności omówiono historię tego typu studiów w Polsce i dopiero na tle porównawczym wskazano wyzwania stojące przed polską nauką. Artykuł ma formę przeglądu literatury na podstawie strategii porównawczego studium przypadku. Metodą pozyskiwania danych była jakościowa analiza tekstu. Bazę źródłową stanowiły anglojęzyczne publikacje z USA i Europy Zachodniej, a także prace opublikowane w języku polskim.

Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto założenie, że polityka zagraniczna (*foreign policy*) jest aktywnością państwa skierowaną na zewnętrzne wobec niego środowisko międzynarodowe¹. Choć celem niniejszego tekstu nie jest rozstrzygnięcie sporów dotyczących tak rozumianej definicji, to należy wskazać na dwie kontrowersje w tym zakresie. Po pierwsze, w związku ze wzrostem znaczenia w stosunkach międzynarodowych (sm) niepaństwowych podmiotów – zarówno transnarodowych, jak i ponadnarodowych – niektórzy badacze chcą traktować politykę zagraniczną jako cechę nie tylko państwa, ale także niepaństwowych uczestników². O tej kontrowersji będzie jeszcze mowa w kontekście wyzwań stojących przed analizowanymi w niniejszym tekście studiami, ale niezależnie od rozstrzygnięcia w tej sprawie oczywiste jest, że polityka zagraniczna nie jest kierowana już tylko wobec innych państw, ale i podmiotów niepaństwowych, a czasem wręcz pojedynczych osób. Druga kontrowersja wynika z tego, że okres pozimnowojenny charakteryzuje się bądź charakteryzował się do niedawna³ wzrostem przenikalności granic państwa i w efekcie zacieraniem granicy między polityką wewnętrzną (*domestic policy*) a polityką zagraniczną⁴.

Studia nad polityką zagraniczną (*foreign policy studies*) są szeroką kategorią⁵. Mogą dotyczyć analiz z perspektywy normatywnej (odpowiadających na pytanie: jak

¹ Ch. Hill, *Foreign Policy in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, London–New York 2016, s. 4; T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej. Perspektywa amerykańskiej analizy polityki zagranicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2017, s. 17–19. Tak rozumiana polityka zagraniczna nie może być utożsamiana z polityką międzynarodową (*international politics*). T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 19, przyp. 8.

² Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 4–5. Badacz ten, aby nie utożsamiać polityki zagranicznej tylko z państwem, pisze, że jest ona cechą „niezależnych podmiotów” (*independent actor*). Trudno nie ulec wrażeniu, że taka koncepcja polityki zagranicznej jest potrzebna temu europejskiemu badaczowi do analizy aktywności zewnętrznej UE.

³ Zob. raport think tanku Kongresu USA o tym, że ponownie wchodzimy w fazę, gdzie dominującą rolę będzie pełniła rywalizacja międzypaństwowa (wielkich mocarstw): R. O'Rourke, *A Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense*, „Congressional Research Service Report”, R43838, 12.12.2017, s. 8.

⁴ Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 1, 4–5. Niektórzy idą nawet tak daleko, iż stwierdzają, że pod wpływem globalizacji wszystkie działania państwa stały się polityką zagraniczną. E. Brighi, Ch. Hill, *Implementation and behaviour*, w: S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (red.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, Oxford–New York 2008, s. 122. O narodzinach polityki zagranicznej jako efektu wprowadzenia podziału na zagadnienia wewnętrzne i zewnętrzne zob. H. Leira, *The Emergence of Foreign Policy*, „International Studies Quarterly” 2019, nr 63(1), s. 187–198.

⁵ Wydaje się, że studia nad polityką zagraniczną są najszerszą i najbardziej neutralną kategorią określającą badania naukowe z zakresu polityki zagranicznej. Termin ten (*foreign policy studies*) jest analogiczny do „studiów nad bezpieczeństwem” (*security studies*) czy w ogóle „studiów międzynarodowych” (*international studies*). Studia nad polityką zagraniczną jako najszerszą kategorię proponuje B. White, *Decision-Making Analysis*, w: *Approaches and Theory in International Relations*, T. Taylor (red.), Longman, London 1978, s. 141, 143; A.J.R. Groom, *Foreign policy analysis: From little acorn to giant oak?*, „International Studies” 2007, nr 44(3), s. 196. W Polsce popularyzowany zaś jest termin „badanie polityki zagranicznej”, który także wydaje się rozsądny: M. Kozub-Karkut, *Teorie stosunków międzynarodowych a badanie polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(4), s. 34, przyp. 3; E. Haliżak, *Ontologia i epistemologia w badaniach polityki zagranicznej państwa*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2015, nr 51(4), s. 9–10.

powinno być?) zarówno w ujęciu studiów nad konkretnymi przypadkami (np. oceniających postępowanie wybranego męża stanu), jak też ogólnej wiedzy w formie normatywnej teorii polityki zagranicznej (np. proponujących zasady etyczne uprawiania polityki zagranicznej)⁶. Studia te mogą też mieć formę empiryczną (odpowiadającą na pytanie: jak jest?) i – podobnie jak podejście normatywne – przyjmować kształt analizy poszczególnych przypadków (np. historia dyplomacji II RP) lub też opierać się na wiedzy ogólnej w postaci empirycznych teorii polityki zagranicznej (np. teorii grupowego myślenia)⁷.

W kontekście studiów nad polityką zagraniczną używa się najczęściej w języku angielskim terminu, który dosłownie tłumaczony brzmi „analiza polityki zagranicznej” (*Foreign Policy Analysis*, FPA). Nie jest to do końca fortunny termin⁸, gdyż ma on charakter bardzo niejednoznaczny. Po pierwsze, FPA czasem utożsamia się

⁶ Normatywne teorie polityki zagranicznej wydają się wciąż mniej popularnym przedmiotem refleksji w porównaniu ze stanem normatywnych teorii stosunków międzynarodowych określanych mianem filozofii polityki międzynarodowej (*international political theory*). Doskonale świadczy o tym fakt, że w jednym z kompendiów oddzielnie rozdzielano poświęcono normatywnym aspektom wszystkich teorii sm, ale zignorowano takie założenia przy okazji teorii polityki zagranicznej (D. Snidal, Ch. Reus-Smit [red.], *The Oxford Handbook of International Relations*, OUP, Oxford 2008). Zob. na gruncie polskim innowacyjne wydzielenie z teorii sm Hansa J. Morgenthaua normatywnej teorii polityki zagranicznej opierającej się na kategorii męża stanu działającego na podstawie etyki odpowiedzialności: M. Filary-Szczepanik, *Anarchia i dyscyplina. Rzecz o realistycznych teoriach stosunków międzynarodowych Hansa Morgenthaua i Kennetha Waltza*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2019, s. 304–320.

⁷ Zastrzec należy, że oddzielenie kwestii empirycznych od normatywnych (i często pewna dezawuacja tych drugich), leżące m.in. u fundamentów nauk o polityce w USA po drugiej wojnie światowej, które przyjmowały pozytywistyczną filozofię nauki (pod nazwą behawioralizmu), dzisiaj już nie jest takie oczywiste. Jednocześnie trzeba pamiętać, że granica między indukcyjnymi (np. w formie opisu pojedynczych przypadków) i dedukcyjnymi badaniami (proponującymi ogólną wiedzę) często zaciera się, gdyż studia indukcyjne są prowadzone na podstawie uświadomionych lub nie wcześniejszych założeń, natomiast koncepcje ogólne opierają się na wcześniejszej wiedzy o indywidualnych przypadkach.

⁸ Termin „FPA”, upowszechniony już w połowie lat 50. XX w., budzi wątpliwości szczególnie w kontekście tego, że „analiza” (*analysis*) oznacza przyglądanie się szczegółom poprzez rozbiór czegoś na mniejsze części. O ile taki termin może być uprawniony w przypadku empirycznych studiów pojedynczych przypadków, o tyle pozostaje w sprzeczności z ideą ogólnej wiedzy w postaci teorii polityki zagranicznej. Niektórzy wskazują, że w epoce behawioralizmu, gdy FPA się narodziła, termin „analiza” kojarzył się z nauką, a nauka z wiedzą teoretyczną. Inni wskazują, że początkowo FPA kładła nacisk na aspekty poznawcze decydentów, co kojarzono z psychoanalizą. Przy tym amerykańscy badacze starają się unikać terminu „teorie polityki zagranicznej”, pisząc raczej właśnie o „analizie”, „modelach” lub „ramach poznawczych” (*frameworks*). Problemów z pisaniem wprost o „teoriach polityki zagranicznej” nie mają zaś naukowcy spoza USA, w tym Europejczycy. T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 22; Ch. Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, Houndmills–New York 2003, s. xix; G. Hellmann, *IR/foreign policy theory and German foreign policy*, „Journal of International Relations and Development” 2009, nr 12(3), s. 251–256; G. Hellmann, U. Stark Urrestarazu, *Theories of Foreign Policy*, Oxford Bibliographies in International Relations, <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0104.xml> (dostęp: 1.08.2019); G. Hellmann, K.E. Jørgensen (red.), *Theorizing Foreign Policy in a Globalized World*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015. Jedynie nieliczne prace mówiące wprost o teoriach polityki zagranicznej są wydane w USA: G. Modelski, *A Theory of Foreign Policy*, Praeger, New York 1962; G. Palmer, T. Clifton Morgan, *A Theory of Foreign Policy*, Princeton University Press, Princeton 2006.

z jakimikolwiek studiami tego typu, zarówno normatywnymi, jak i empirycznymi (opisowymi i teoretycznymi)⁹. Po drugie, „analiza polityki zagranicznej” może być wiązana tylko i wyłącznie z wiedzą ogólną (zarówno empiryczną, jak i normatywną)¹⁰. Po trzecie, szczególnie w USA, FPA oznacza tylko wiedzę ogólną dotyczącą istniejącej rzeczywistości empirycznej i wtedy termin ten jest utożsamiany z „teoriami polityki zagranicznej” (*foreign policy theories*)¹¹.

Empiryczne teorie polityki zagranicznej dzieli się na upatrujące czynników sprawczych na poziomie krajowym lub międzynarodowym¹². Tę uproszczoną typologizację można doprecyzować, odnosząc się do tego, jakie stanowisko zajmują te dwie różne kategorie teorii w odniesieniu do problemu relacji między podmiotem sprawczym a strukturą (*agent structure problem*) oraz poziomu analizy (*level of analysis problem*). Przy czym, choć klasycznie wyodrębniano jedynie trzy poziomy analizy, obecnie liczba ta jest większa i zakłada poziom (1) jednostki ludzkiej, (2) instytucji państwowych, (3) całego państwa, (4) regionalny oraz (5) międzynarodowy¹³. Z tej perspektywy teorie polityki zagranicznej z poziomu krajowego zakładają, że czynniki sprawcze – strukturyzujące politykę zagraniczną – znajdują się na poziomie jednostek ludzkich (działających pojedynczo lub w zespołach), instytucji państwowej, a także całego państwa. Natomiast teorie polityki zagranicznej z poziomu międzynarodowego upatrują czynników sprawczych zachowania poszczególnych państw na poziomie regionalnym lub międzynarodowym. Jak więc widać, wspomniane dwa typy teorii polityki zagranicznej nie tylko koncentrują się na innych poziomach analizy, ale także inaczej postrzegają, kto lub co jest podmiotem sprawczym¹⁴.

Rozróżnienie na empiryczne teorie polityki zagranicznej kładące nacisk na czynniki krajowe lub międzynarodowe prowadzi nas do pytania o związek między teoriami polityki zagranicznej a teoriami sm rozwijanymi w ramach tradycji np. realizmu, liberalizmu, marksizmu czy społeczności międzynarodowej i określanymi czasem przez

⁹ B. White, *Decision-Making...*, op. cit., s. 143, 146; A.J.R. Groom, op. cit., s. 196, 214. W tym tonie jest też utrzymany obecny opis Sekcji Analizy Polityki Zagranicznej (FPA Section) działającej w ramach ISA: <https://www.isanet.org/ISA/Sections/FPA/About-FPA>.

¹⁰ Zob. W. Carlsnaes, S. Guzzini (red.), *Foreign Policy Analysis*, t. 1–5, Sage, London–Thousand Oaks 2011.

¹¹ V.M. Hudson utożsamia FPA z „testowalnymi”, a więc empirycznymi teoriami. V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Rowman & Littlefield, Lanham 2014, s. 9–10, 16–17.

¹² Peter Trubowitz określa teorie polityki zagranicznej skoncentrowane na czynnikach krajowych niemieckim terminem *Innenpolitik* w odróżnieniu od teorii polityki zagranicznej skupionych na czynnikach międzynarodowych, które nazywa *Realpolitik*. P. Trubowitz, *Foreign policy analysis*, w: N.J. Smelser, P.B. Baltes (red.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Elsevier, Amsterdam–New York 2001, s. 5738. Zob też: Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 1–2.

¹³ K.E. Jørgensen, *International Relations Theory: A New Introduction*, 2 wyd., Palgrave, London 2018, s. 17–18.

¹⁴ Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 1–2. Oczywiście na obecnym etapie rozważań o relacji między podmiotem sprawczym a strukturą wiemy, że ogólnie rzecz biorąc, dużym uproszczeniem jest zakładanie, że jest między nimi tylko jednokierunkowe oddziaływanie i raczej mówimy o dwukierunkowych procesach.

przedstawicielei FPA jako tzw. wielkie teorie¹⁵. W tym kontekście praktycznie każda empiryczna teoria sm jest teorią polityki zagranicznej, bo wyjaśnia zachowanie państw w sm¹⁶. Jednak najczęściej czyni to przy okazji, nie traktując polityki zagranicznej jako głównego przedmiotu swoich rozważań, ale koncentrując się na sm¹⁷. Teorie polityki zagranicznej są więc specyficznym przykładem teorii sm. Przy tym wspomniane teorie sm mogą upatrywać sprawczości zarówno w czynnikach krajowych, jak i międzynarodowych. W efekcie teorie polityki zagranicznej skupione na czynnikach krajowych będą w różnej relacji z owymi „wielkimi” teoriami sm, np. w totalnej opozycji z realizmem strukturalnym czy teorią reżimów międzynarodowych, ale już w mniejszym sporze z realizmem neoklasycznym, wreszcie w dużym stopniu w zgodzie z teoriami liberalnymi i konstruktywizmem, a nawet marksizmem¹⁸.

Obecnie niemożliwe jest omówienie w pojedynczym artykule wszystkich prac opublikowanych dotychczas na świecie o polityce zagranicznej państw. Wynika to z wielości opracowań będących zarówno (pojedynczymi i porównawczymi) studiami przypadku¹⁹, jak i skupionych na zagadnieniach teoretycznych²⁰. W związku z tym w niniejszym tekście na pewnych rzeczach się skupiam, a inne zignorowałem. Po pierwsze, w artykule koncentruję się na empirycznych teoriach polityki zagranicznej

¹⁵ Posługuję się kategorią tradycja w rozumieniu: K.E. Jørgensen, *International Relations Theory...*, op. cit., s. 11–15.

¹⁶ S. Smith, *Foreign policy analysis and international relations*, „Millennium” 1987, nr 16(2), s. 348.

¹⁷ Oczywiście dotyczy to tylko państwowcentrycznych teorii sm, gdyż te, które skupiają się na podmiotach niepaństwowych, np. transnarodowych, nie mogą być teoriami polityki zagranicznej (państw). Obecnie teorii sm skupionych na uczestnikach niepaństwowych nie jest zbyt wiele, ale w związku z tym, że rola takich podmiotów rośnie w sm, można spodziewać się wzrostu liczby publikacji naukowych na ich temat, co będzie skutkowało narastaniem różnic między teoriami sm a teoriami polityki zagranicznej.

¹⁸ P. Trubowitz, op. cit., s. 5738–5739; Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 1–3; M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, w: E. Haliżak, J. Czuputowicz (red.), *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze*, Rambler, Warszawa 2014; eadem, *Neoclassical realism and foreign policy analysis – a possible way of integration?*, „Teoria Polityki” 2019, nr 3, s. 201–227; eadem, *Teorie stosunków międzynarodowych a badanie polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(4), s. 33–50; eadem, *Teorie stosunków międzynarodowych a badanie polityki zagranicznej*, w: E. Haliżak (red.), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, Rambler, Warszawa 2018, s. 215–243.

¹⁹ Przy ogromnej liczbie studiów tego typu nie sposób wyciągać jakichkolwiek ogólnych wniosków poza dwoma stwierdzeniami. Po pierwsze, to eksperci od poszczególnych regionów lub pojedynczych państw są najczęściej władni orzekać o jakości badań prowadzonych na określonym odcinku, gdyż specjaliści od dedukcyjnego podejścia są na tym polu najczęściej gośćmi, i to nieregularnymi. Po drugie, w zależności od znaczenia danego państwa oraz jakości jego wspólnoty naukowej liczba publikacji jest zróżnicowana. Im bardziej znaczące państwo w sm i im wyższa jakość jego wspólnoty badawczej sm, tym więcej publikacji na temat jego polityki zagranicznej. I tak np. katalog Biblioteki Kongresu USA odnotowuje prawie 2200 monografii związanych z polityką zagraniczną USA (*United States – Foreign relations*), w przypadku Polski jest takich rekordów 150, natomiast w przypadku państwa Nauru brak w ogóle takich prac.

²⁰ V.M. Hudson już pięć lat temu napisała, że „[...] *it is simply not possible to cover all pertinent theory*” w swoim ponad 250-stronnicowym wprowadzeniu do FPA. V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic...*, wyd. 2, 2014, op. cit., s. 35. Podobnie ostatnio Ch. Hill: „[...] *there is simply not the time to read and react to all the work produced even in one’s own sub-area*”. Ch. Hill, *Foreign Policy...*, op. cit., s. 2.

upatrujących czynników sprawczych na poziomie krajowym. Po drugie, wziąłem pod uwagę tylko teorie polityki zagranicznej *par excellence*, natomiast pomiąłem wszystkie teorie sm, nawet jeśli (pośrednio) mówią coś o polityce zagranicznej. W efekcie zająłem się „analizą polityki zagranicznej” w formie – wykluczającej z teorii polityki zagranicznej teorie sm – która do niedawna dominowała w USA²¹.

Literatura przeglądowa w zakresie światowych studiów nad polityką zagraniczną

W ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost liczby opracowań aspirujących do roli prac przeglądowych na temat studiów nad polityką zagraniczną, w szczególności koncepcji teoretycznych. Poniżej przytoczono kilka najważniejszych takich prac opublikowanych w XXI w. w formie oddzielnych monografii lub haseł w encyklopediach (zarówno noszących bezpośrednio takie nazwy, jak i opublikowanych jako tzw. kompendium wiedzy z danego obszaru, tj. *handbook*). Analizą objęto nie tylko książki o charakterze *stricte* naukowym, ale także podręczniki akademickie, o ile zawierały przypisy, gdyż wywierają one nie mniejszy wpływ na rozwój badań²². Na końcu wskazano na czasopisma i serie wydawnicze poświęcone tej tematyce, pominięto zaś przegląd artykułów publikowanych w periodykach naukowych²³.

V.M. Hudson, kluczowa ekspertka od teorii polityki zagranicznej z poziomu krajowego, choć swoje pierwsze artykuły na ten temat opublikowała już w połowie lat 90. XX w.²⁴, kluczowe teksty ogłosiła dopiero na początku XXI w.²⁵, w tym ten

²¹ Zob. np. V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic...*, wyd. 2, 2014, op. cit., s. 161–162. Inaczej jest w Europie, gdzie najczęściej do teorii polityki zagranicznej zalicza się także teorie sm. W ten sposób rozumuje np. pracujący na LSE P. Trubowitz, op. cit., s. 5737–5739, oraz przytaczani już niemieccy badacze G. Hellmann i U. Urrestarazu w tekście *Theories of Foreign Policy*, op. cit.

²² N. Onuf, *Do books of readings contribute to scholarship?*, „International Organization” 1969, nr 23(1), s. 99.

²³ Zob. przegląd artykułów opublikowanych na łamach „Foreign Policy Analysis” w ciągu pierwszych dziesięciu lat istnienia tego czasopisma: T. Pawłuszko, *Nowe trendy badań nad polityką zagraniczną*, w: R. Zięba, T. Pawłuszko (red.), *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się świecie międzynarodowym*, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2016, s. 77–90.

²⁴ V.M. Hudson, *Foreign policy analysis*, w: S.S. Nagel (red.), *Encyclopedia of Policy Studies*, wyd. 2, CRC Press, New York 1994, s. 281–304; V.M. Hudson, Ch.S. Vore, *Foreign policy analysis yesterday, today, and tomorrow*, „Mershon International Studies Review” 1995, nr 39(2), s. 209–238. Por. to z pracami równoległe publikującej, ale przedwcześnie zmarłej: D.J. Gerner, *Foreign policy analysis: Renaissance, routine or rubbish*, w: W. Crotty (red.), *Political Science: Looking to the Future*, t. 2, Northwestern University Press, Evanston 1991, s. 123–185; D.J. Gerner, *The evolution of the study of foreign policy*, w: L. Neack, J.A.K. Hey, P.J. Haney (red.), op. cit., *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1995, s. 17–32.

²⁵ V.M. Hudson, *Decision making*, w: A. DeConde, R.D. Burns, F. Logevall (red.), *Encyclopedia of American Foreign Policy*, t. 1, wyd. 2 (wyd. 1, 1978), Charles Scribner’s Sons, New York, 2002, s. 427–439. Por. J.A. Garrison, *Foreign policy analysis in 20/20: A symposium*, „International Studies Review” 2003, nr 5(2), s. 155–156; eadem, *Foreign policymaking and group dynamics: Where we’ve been and where we’re going*, „International Studies Review” 2003, nr 5(2), s. 177–183.

zamieszczony przy okazji ponownego wydania kluczowej dla rozwoju FPA monografii z 1954 r.²⁶ i programowy artykuł z 2005 r. w pierwszym numerze czasopisma „Foreign Policy Analysis”²⁷. W 2007 r. ukazała się zaś jej pionierska monografia *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*²⁸, która doczekała się drugiego wydania siedem lat później²⁹.

Również publikująca swoje pierwsze teksty w latach 90. XX w. Laura Neack³⁰ wydała w 2003 r. podręcznik *New Foreign Policy*, którego czwarte, najnowsze wydanie nosi już tytuł *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*³¹. Również w 2003 r. ukazał się znany podręcznik Christophera J. Hilla *Changing Politics of Foreign Policy*³², który w 2016 r. został wydany po raz drugi³³. Z kolei od 2008 r. ukazały się już trzy wydania (2008, 2012, 2016) znakomitego podręcznika akademickiego, który szeroko traktuje o teoriach polityki zagranicznej, *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases* pod redakcją trzech brytyjskich naukowców: Steve’a Smitha (wetera tego typu badań), Amelii Hadfield oraz Tima Dunne’a³⁴.

Od 2002 r. zaczęły się także pojawiać hasła poświęcone polityce zagranicznej w różnego rodzaju encyklopediach dotyczących zarówno nauki o sm, jak i – szerzej – nauk o polityce³⁵. Prawdziwy przełom w tym zakresie miał miejsce w 2010 r., gdy w ramach

²⁶ V.M. Hudson, *Foreign policy decision-making: A touchstone for international relations theory in the twenty-first century*, w: R.C. Snyder i in., *Foreign Policy Decision Making (Revisited)*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 1–20. W tym tomie zobacz też: D.H. Chollet, J.M. Goldgeier, *The scholarship of decision-making: Do we know how we decide?*, w: R.C. Snyder i in., op. cit., s. 153–180.

²⁷ V.M. Hudson, *Foreign policy analysis: Actor-specific theory and the ground of international relations*, „Foreign Policy Analysis” 2005, nr 1(1), s. 1–30.

²⁸ Eadem, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, wyd. 1, Rowman & Littlefield, Lanham 2007.

²⁹ V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis: Classic...*, wyd. 2, 2014. Obecnie w przygotowaniu jest trzecie wydanie, którego drugim współautorem został, obok V.M. Hudson, Benjamin S. Day.

³⁰ L. Neack, J.A.K. Hey, P.J. Haney, *Generational change in foreign policy analysis*, w: L. Neack, J.A.K. Hey, P.J. Haney (red.), *Foreign Policy Analysis: Continuity...*, op. cit., s. 1–16.

³¹ L. Neack, *New Foreign Policy: U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*, Rowman & Littlefield, Lanham 2003; eadem, *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*, Rowman & Littlefield, Lanham 2018.

³² Ch. Hill, *The Changing Politics...*, op. cit.

³³ Idem, *Foreign Policy in the Twenty-First...*, op. cit.

³⁴ S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (red.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*, Oxford University Press, Oxford–New York 2008, 2012, 2016. Także podręczniki akademickie wprowadzające do (teorii) sm traktują o teoriach polityki zagranicznej z perspektywy podejmowania decyzji. Np. popularny podręcznik OUP, choć pierwotnie w 1999 r. zawierał tylko kilka wzmianek o polityce zagranicznej, to od trzeciego wydania z 2007 r. ma oddzielny rozdział poświęcony FPA: R. Jackson, G. Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, wyd. 3, Oxford University Press, Oxford–New York 2007, s. 251–274.

³⁵ W. Carlsnaes, *The analysis of foreign policy in its historical context*, w: K.E. Jørgensen i in. (red.), *SAGE Handbook of European Foreign Policy*, SAGE, Los Angeles 2015, s. 30–52; V.M. Hudson, *Decision making*, w: A. DeConde, R.D. Burns, F. Logevall (red.), *Encyclopedia of American Foreign Policy*, t. 1, wyd. 2 (wyd. 1, 1978), Charles Scribner’s Sons, New York 2002, s. 427–439; W. Carlsnaes, *Foreign policy*, w: B. Simmons, Th. Risse, W. Carlsnaes (red.), *Handbook of International Relations*, wyd. 1, SAGE, London–Thousand Oaks 2002, s. 331–349; W. Carlsnaes, *Foreign policy*, w: B.G. Peters, J. Pierre (red.), *Handbook of Public Policy*, SAGE, London 2006, s. 339–364; D.T. Stuart, *Foreign-policy decision-making*, w: D. Snidal, Ch. Reus-Smit

opublikowanej przez Stowarzyszenie Studiów Międzynarodowych (International Studies Association, ISA) oraz wydawnictwo Willey-Blackwell dwunastotomowej *The International Studies Encyclopedia* (ISE) znalazło się prawie 40 haseł dotyczących polityki zagranicznej³⁶. Redaktorem sekcji FPA w ISE była wspomniana V.M. Hudson³⁷. W 2017 r. ISA rozpoczęła współpracę z Wydawnictwem Uniwersytetu Oksfordzkiego i dotychczasowa zawartość ISE jest dostępna online w ramach serii *Oxford Research Encyclopedia* (ORE) jako *Oxford Research Encyclopedia of International Studies* (OREIS)³⁸. Natomiast w 2011 r. ukazał się kilkutomowy wybór tekstów pod redakcją Waltera Carlsnaesa i Stefana Guzziniego *Foreign Policy Analysis* zarówno o empirycznych, jak i normatywnych teoriach polityki zagranicznej i teoriach sm³⁹.

W 2011 r. Routledge opublikował pracę pod red. Stephena G. Walkera, Akana Maliciego i Marka Schafera *Rethinking Foreign Policy Analysis*, w której podjęto próbę integracji teorii polityki zagranicznej i teorii sm⁴⁰. Rok później ten sam wydawca opublikował książkę dwóch zatrudnionych w Londynie badaczy, Chrisa Aldena oraz Amnona Arana, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*⁴¹. Jej drugie wydanie ukazało się w 2017 r.⁴² Natomiast w 2012 r. Palgrave Macmillan wydało pracę Dereka Beacha,

---

(red.), op. cit., s. 576–584; B. Kesgin, *Foreign policy analysis*, w: J.T. Ishiyama, M. Breuning (red.), *21st Century Political Science: A Reference Handbook*, SAGE, Thousand Oaks 2011, s. 336–343; W. Carlsnaes, *Foreign policy*, w: B. Simmons, Th. Risse, W. Carlsnaes (red.), *Handbook of International Relations*, wyd. 2, SAGE, London–Thousand Oaks 2012, s. 298–325. Zob. wcześniejsze prace: V.M. Hudson, *Foreign policy analysis*, w: S.S. Nagel (red.), *Encyclopedia of Policy Studies*, wyd. 2, CRC Press, New York 1994, s. 281–304; M. Light, *Foreign policy analysis*, w: A.J.R. Groom, M. Light (red.), *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, Pinter, London 1994, s. 93–108; Ch. Hill, M. Light, *Foreign policy analysis*, w: Ch. Hill, M. Light (red.), *International Relations: A Handbook of Current Theory*, Frances Pinter, Lynne Rienner, London–Boulder 1985, s. 156–173; B.C. Cohen, S.A. Harris, *Foreign policy*, w: F.I. Greenstein, N.W. Polsby (red.), *Handbook of Political Science*, t. 6: *Policies and Policymaking*, Addison-Wesley, Reading 1975, s. 381–437.

³⁶ Część haseł z zakresu FPA dotyczyła konkretnych państw, a część odnosiła się do zagadnień teoretycznych. Wszystkie one zostały rozrzucone w poszczególnych tomach, więc jedynym racjonalnym sposobem dostępu (przy cenie rynkowej wszystkich 12 tomów w wysokości ok. 3 tys. dolarów) jest korzystanie z subskrypcji elektronicznej bibliotek lub członków ISA. R.A. Denemark (red.), *The International Studies Encyclopedia*, Wiley-Blackwell, Chichester–Malden 2010. Zob. też R.A. Denemark, *The ISA compendium project: Cumulating the unaccumulatable?*, „International Studies Perspectives” 2007, nr 8(2), s. vii; *Encyclopedia History*, International Studies Association, <https://www.isanet.org/Publications/Encyclopedia/History> (dostęp: 1.08.2019).

³⁷ *Curriculum Vita: VALERIE M. HUDSON*, VMR Hudson, <http://vmrhudson.org/vitaHudsonJan2015.pdf> (dostęp: 1.08.2019), s. 22–23.

³⁸ Dostęp do tej publikacji mają członkowie ISA oraz osoby subskrybujące treści OUP. *Oxford Research Encyclopedias: International Studies*, OUP, <https://oxfordre.com/internationalstudies> (dostęp: 1.08.2019); *ISA and Oxford University Press*, ISA, 14.02.2017, <https://www.isanet.org/News/ID/5433/ISA-and-Oxford-University-Press> (dostęp: 1.08.2019).

³⁹ W. Carlsnaes, S. Guzzini (red.), *Foreign Policy Analysis*, op. cit.

⁴⁰ S.G. Walker, A. Malici, M. Schafer (red.), *Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Microfoundations of Behavioral International Relations*, Routledge, New York 2011.

⁴¹ Ch. Alden, A. Aran, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, Routledge, New York 2012.

⁴² Eidem, *Foreign Policy Analysis: New Approaches*, wyd. 2, Routledge (Taylor & Francis Group), London–New York 2017.

amerykańskiego specjalisty z zakresu metodologii badań i integracji europejskiej, zatrudnionego na duńskim Uniwersytecie w Aarhus, pt. *Analyzing Foreign Policy*, która uwzględnia teorie polityki zagranicznej i teorie sm⁴³. W 2019 r. Beach we współpracy z Rasmusenem Brunem Pedersenem opublikował drugie wydanie tej książki⁴⁴.

W 2013 r. dwóch skandynawskich badaczy wydało pracę *Rethinking Foreign Policy* poświęconą koncepcjom teoretycznym Waltera Carlsnaesa dotyczącym polityki zagranicznej⁴⁵. W 2014 r. ukazała się zaś książka *Theorizing Foreign Policy in a Globalized World* pod redakcją dwóch europejskich badaczy, Gunthera Hellmanna oraz Knuda Erika Jørgensena⁴⁶. Pierwszy ze wspomnianych badaczy był też współredaktorem drugiego ważnego tomu, tym razem opublikowanego przez OUP w 2016 r. *The Transformation of Foreign Policy*⁴⁷. W 2015 r. Lynne Rienner Publishers opublikowało zaś pracę *Foreign Policy Analysis Beyond North America*⁴⁸ pod redakcją wspomnianej już V.M. Hudson oraz pochodzącego z Niemiec Klausu Brummera⁴⁹. Natomiast w 2018 r. Palgrave Macmillan (od 2015 r. włączone do Springer Nature) wydało książkę dwójki badaczy z Kanady, Jeana-Frédérica Morina oraz Jonathana Paquina, *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*⁵⁰.

Zwieńczeniem publikacji tego typu jest *The Oxford Encyclopedia of Foreign Policy Analysis* pod redakcją byłego przewodniczącego Sekcji Analizy Polityki Zagranicznej ISA i jednocześnie obecnego przewodniczącego tego stowarzyszenia C.G. Thiesa⁵¹. Z kolei w chwili pisania tego artykułu trwają prace w OUP nad *The Oxford Handbook of Foreign Policy Analysis* pod redakcją Juliet Kaarbo⁵² i wspomnianego C. Thiesa.

⁴³ D. Beach, *Analyzing Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York–Basingstoke 2012.

⁴⁴ D. Beach, R.B. Pedersen, *Analyzing Foreign Policy*, 2 wyd., Palgrave Macmillan, New York–Basingstoke 2019.

⁴⁵ F. Bynander, S. Guzzini (red.), *Rethinking Foreign Policy*, Routledge, Milton Park–New York 2013.

⁴⁶ G. Hellmann, K.E. Jørgensen (red.), *Theorizing Foreign Policy in a Globalized World*, Palgrave Macmillan, Houndmills 2014. Zob. też: G. Hellmann, op. cit., s. 251–256.

⁴⁷ G. Hellmann, A. Fahrmeir, M. Vec (red.), *The Transformation of Foreign Policy: Drawing and Managing Boundaries from Antiquity to the Present*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 13–29. G. Hellmann razem z Ursulą Stark Urrestarazu przygotował także hasło *Theories of Foreign Policy* dla prestiżowej *Oxford Bibliographies in International Relations*: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0104.xml> (dostęp: 1.08.2019). Łącznie w całej *Oxford Bibliographies in International Relations* ukazało się ponad 20 haseł w sekcji „Diplomacy and Foreign Policy”: <https://www.oxfordbibliographies.com/page/international-relations> (dostęp: 1.08.2019).

⁴⁸ K. Brummer, V.M. Hudson (red.), *Foreign Policy Analysis Beyond North America*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2015.

⁴⁹ Zob. też K. Brummer, K. Oppermann, *Außenpolitikanalyse*, Oldenbourg Verlag, Munich 2014.

⁵⁰ J.-F. Morin, J. Paquin, *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*, Springer Science+Business Media, New York 2018.

⁵¹ C.G. Thies (red.), *The Oxford Encyclopedia of Foreign Policy Analysis*, Oxford University Press, New York 2018. Rada redakcyjna składała się także z Atsushiego Tago, Juliet Kaarbo, Kaia Oppermana, Patricia Haneya oraz Sebastiana Harnischa.

⁵² Zob. inne ważne publikacje J. Kaarbo: eadem, *Foreign policy analysis in the twenty-first century: Back to comparison, forward to identity and ideas*, „International Studies Review” 2003, nr 5(2), s. 156–163; R.K. Beasley, J. Kaarbo, Ch.F. Hermann, M.G. Hermann, *People and processes in foreign policymaking:*

Oprócz pojedynczych publikacji ostoją FPA są wybrane czasopisma i serie wydawnicze. Kluczową w tym zakresie funkcję pełni istniejące od 2005 r. przy ISA czasopismo „Foreign Policy Analysis”⁵³. Z kolei w latach 2003–2008 Palgrave Macmillan opublikował serię *Advances in Foreign Policy Analysis*, m.in. traktującą o wybranych teoretycznych zagadnieniach polityki zagranicznej⁵⁴. W latach 2008–2010 w Królestwie Niderlandów ukazywała się seria *Studies in Foreign Policy Analysis* redagowana przez holenderskich i zagranicznych uczonych (m.in. V.M. Hudson)⁵⁵. W latach 2010–2017 Routledge publikował serię *Foreign Policy Analysis* pod redakcją pracującego w Nowej Zelandii Douglasa Van Belle’a⁵⁶. Od 2017 r. ukazują się *Routledge Studies in Foreign Policy Analysis* pod redakcją wspomnianych Ch. Aldena i A. Arana⁵⁷. Natomiast od 2010 r. publikowana jest jeszcze jedna seria tego wydawnictwa, która choć nawiązuje tylko do jednej koncepcji – teorii ról (międzynarodowych) – to publikuje prace o szerszym zasięgu i jest redagowana przez wspomnianych C. Thiesa i J. Kaarbo⁵⁸.

Fazy rozwoju i główne teorie polityki zagranicznej

O ile historiografia nauki o sm bardzo dynamicznie rozwija się od lat 90. XX w., o tyle historia „analizy polityki zagranicznej” – postrzeganej w przyjętej tutaj formie jako teorie polityki zagranicznej z poziomu czynników krajowych (tj. rozwijanej głównie w USA i Europie Zachodniej) – wciąż jest w niewielkim stopniu zbadana.

Insights from comparative case studies, „International Studies Review” 2001, nr 3(2), s. 217–250; J. Kaarbo, J.S. Lantis, R.K. Beasley, *The analysis of foreign policy in comparative perspective*, w: R.K. Beasley, J. Kaarbo, J.S. Lantis, M.T. Snarr (red.), *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, CQ Press, Washington 2002, s. 1–23; J. Kaarbo, J.S. Lantis, R.K. Beasley, *The analysis of foreign policy in comparative perspective*, w: R.K. Beasley, J. Kaarbo, J.S. Lantis, M.T. Snarr (red.), *Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior*, wyd. 2, CQ Press, Washington 2013, s. 1–26; J. Kaarbo, *A foreign policy analysis perspective on the domestic politics turn in IR*, „International Studies Review” 2015, nr 17(2), s. 189–216.

⁵³ Pierwotnie czasopismo było wydawane przez Willey-Blackwell, obecnie zaś przez OUP. *Foreign Policy Analysis: About the Journal*, Oxford University Press, <https://academic.oup.com/fpa/pages/About> (dostęp: 1.08.2019). Zob. wspomnianą analizę artykułów opublikowaną w tym czasopiśmie w pierwszych dziesięciu latach jego istnienia (2005–2015): T. Pawłuszko, *Nowe trendy...*, op. cit., s. 77–89. Baza EBSCO wskazuje również „International Studies Review” oraz „International Studies Quarterly” jak czołowe periodyki publikujące artykuły dotyczące FPA.

⁵⁴ *Advances in Foreign Policy Analysis*, Palgrave Macmillan, <https://www.palgrave.com/gp/series/14374> (dostęp: 1.08.2019).

⁵⁵ *Studies in Foreign Policy Analysis*, Republic of Letters Publishing, <https://www.rolpub.com/index.php?cPath=26> (dostęp: 11.12.2011).

⁵⁶ *Foreign Policy Analysis*, Routledge, <https://www.routledge.com/Foreign-Policy-Analysis/book-series/FPA> (dostęp: 1.08.2019).

⁵⁷ *Routledge Studies in Foreign Policy Analysis*, Routledge, <https://www.routledge.com/Routledge-Studies-in-Foreign-Policy-Analysis/book-series/RSFPA> (dostęp: 1.08.2019).

⁵⁸ *Role Theory and International Relations*, Routledge, <https://www.routledge.com/Role-Theory-and-International-Relations/book-series/RTIR> (dostęp: 1.08.2019).

Narrację w tym zakresie zapewniają głównie przedstawiciele samej FPA, na czele z V.M. Hudson, nie zaś historycy dyscypliny⁵⁹. W efekcie dominuje obraz postępu zapewnianego przez grono blisko powiązanych ze sobą badaczy, a jeśli nawet pojawia się krytyka, to tylko w kontekście problemów, które udało się rozwiązać.

Jakościowa analiza dotychczas opublikowanych periodyzacji wskazuje na następującą chronologię rozwoju FPA: (1) od połowy lat 50. do połowy lat 60. XX w. (budowanie fundamentów); (2) od połowy lat 60. do połowy lat 70. (intensywny rozwój); (3) od połowy lat 70. do połowy lat 80. (osłabienie głównych założeń); (4) od połowy lat 80. do końca lat 90. (ujednolicanie założeń i powolny wzrost); (5) od 2001 r. (renesans tego typu studiów)⁶⁰. Powyższą periodyzację potwierdzają także dane ilościowe. Wyszukiwanie etykiety „Foreign Policy Analysis” w Social Science Citation Index bazy Web of Science wykazuje następujące trendy: (1) pierwsze artykuły oznaczone tą etykietą ukazują się w połowie lat 50. XX w.; (2) od tego czasu przez parę lat pojawiała się jedna tego typu publikacja rocznie; (3) na przełomie lat 60. i 70. XX w. następuje szczyt publikacji z siedmioma pracami w 1970 r.; (4) jednak od drugiej połowy lat 70. XX w. ma miejsce stopniowy spadek (do jednej publikacji rocznie od połowy lat 80. XX w. aż do 2001 r.); (5) znaczący wzrost od 2005 r. (obecnie jest to 15–20 tekstów rocznie).

Przechodząc do analizy poszczególnych prac z zakresu FPA, należy wskazać, że niektórzy poszukują antycznych prekursorów studiów nad polityką zagraniczną i np. odwołują się do sporów między przywódcami decydującymi o kształcie zewnętrznych działań greckich państw-miast, opisanymi już przez Tukidydesa w *Wojnie peloponeskiej*⁶¹. W rzeczywistości jednak dopiero narodziny nowożytnych nauk społecznych na przełomie XIX i XX w. pozwoliły mówić o rozwoju systematycznych studiów nad sm, a przez to i stworzyły płaszczyznę do badania polityki zagranicznej.

Do czasu pierwszej wojny światowej rodząca się nauka o sm, a przez to studia nad polityką zagraniczną były zdominowane przez perspektywę prawniczą określaną monizmem lub unitaryzmem, która – podobnie jak dzisiaj realizm – zakładała, że państwo na zewnątrz występuje w sposób jednolity i przez to posiada jeden spójny

⁵⁹ Poza wymienionymi już publikacjami teksty tej autorki pisane wprost jako historia FPA to: V.M. Hudson, *The history and evolution of foreign policy analysis*, w: S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (red.), *Foreign Policy: Theories, Actors...*, wyd. 1, 2008, s. 13–34; eadem, *The first wave of foreign policy analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 555–570. Podobnie: J. Rosenau, *Foreward*, w: S. Smith, A. Hadfield, T. Dunne (red.), *Foreign Policy: Theories, Actors...*, wyd. 1, 2008, s. v–x; B. Kesgin, op. cit., s. 336–343. Zob. wyjątki od tego typu narracji: B. Kuklick, *Reconsidering the missile crisis and its interpretation*, „Diplomatic History” 2001, nr 25(3), s. 517–523; idem, *The rise of policy institutes in the United States, 1943–1971*, „Orbis” 2011, nr 55(4), s. 685–692; E. Haliżak, *Ontologia i epistemologia...*, op. cit., s. 10–19; T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 47–163; A. Fahrmeir, *Historiography of Foreign Policy Analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 867–880.

⁶⁰ T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 157–159.

⁶¹ O tego typu praktykach w nauce o sm w przypadku Tukidydesa pisze K.E. Jørgensen, *International Relations Theory...*, op. cit., s. 61. Do Tukidydesa w kontekście FPA odnosi się D.J. Gerner, *Foreign policy analysis: Renaissance...*, op. cit., s. 126–127.

interes narodowy (państwowy)⁶². Już jednak na początku XX w. zaczęto poddawać to stanowisko krytyce, by po pierwszej wojnie światowej obarczyć je odpowiedzialnością za wybuch konfliktu. W efekcie gdy rozpoczęto budowę liberalnego porządku międzynarodowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego, zaczęły dominować idee wskazujące na złożoność procesów wewnątrz państwa w zakresie kształtowania polityki zagranicznej. Dały one początek kilku istniejącym do dzisiaj teoriom polityki zagranicznej.

Pierwsza grupa z nich, której uosobieniem był w latach 20. i 30. XX w. Charles Beard, twierdziła, że polityka zagraniczna USA jest wypadkową gry różnego rodzaju grup interesów gospodarczych, które rywalizują ze sobą o najbardziej korzystny dla ich biznesów kształt decyzji państwowych⁶³. Interesujące, że tego typu podejście – poza oczywiście perspektywą marksistowską – przez wiele kolejnych lat pozostawało zaniedbane i dopiero po zimnej wojnie, a szczególnie w XXI w., zaczęto wykorzystywać w studiach nad polityką zagraniczną stosowane wcześniej tylko do badania polityki wewnętrznej takie koncepcje, jak pluralistyczna (*pluralism*) i elitarystyczna (*elitarism*) teoria grup interesów oraz idea koalicji interesów (*advocacy coalition framework*)⁶⁴.

Druga grupa koncepcji rozwijanych w dwudziestoleciu wyjaśniała politykę zagraniczną z perspektywy stanu psychicznego lub kształtu opinii publicznej, czyli metod wypracowanych w tym czasie do badania polityki krajowej⁶⁵. Te dwa podejścia dadzą podwaliny pod studia, które będą intensywnie się rozwijać od lat 70. XX w. – odpowiednio badania nad opinią publiczną oraz psychologia polityki – o czym będzie jeszcze mowa.

Rozwój wspomnianych podejść został zahamowany przez upadek liberalnego porządku międzywojennego, drugą wojnę światową i początek rywalizacji zimnowojennej. W efekcie tego na przełomie lat 40. i 50. XX stulecia w USA dominującą pozycję zajęła teoria sm w formie realizmu, która w swojej ówczesnej (klasycznej) formie choć dostrzegała rolę wybranych czynników wewnętrznych (np. mężów stanu), koncentrowała się na teorii równowagi sił na poziomie międzynarodowym i całkowicie ignorowała niepaństwowe czynniki z poziomu krajowego⁶⁶.

⁶² T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 54–60.

⁶³ Ch.A. Beard, *The Idea of National Interest: An Analytical Study in American Foreign Policy*, 2 wyd., Quadrangle Books, Chicago 1966 (1 wyd. 1934), s. 156.

⁶⁴ Elitarne ujęcie roli grup interesów zaproponował C. Wright Mills w 1956 r., natomiast pluralistyczne – Robert Dahl w 1961 r., z kolei teorię koalicji interesów stworzył P. Sabatier w latach 80. XX w. J.J. Pierce, K.C. Hicks, *Advocacy coalitions in foreign policy*, w: C.G. Thies (red.), t. 1, op. cit., s. 4–11; A. Skonieczny, *Corporate lobbying in foreign policy*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 240–255.

⁶⁵ Podejście psychologiczne początkowo opierało się na analizie freudowskiej. Zob. Z. Freud, W.C. Bullitt, *Woodrow Wilson: A Psychological Study*, Transaction Publishers, New Brunswick 1999 (praca ukończona w 1938 r., opublikowana po raz pierwszy w 1966 r.). Pierwsze próby konceptualizowania wpływu opinii publicznej na politykę podjął W. Lippmann, *Public Opinion*, Macmillan, New York 1922.

⁶⁶ E.H. Carr, *Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Harper & Row, New York 1964 (wyd. 2 z 1946 r., zmienione w stosunku do wyd. 1 z 1939 r.); H.J. Morgenthau,

Jednak wiele niepowodzeń w polityce zagranicznej USA oraz wzrost ryzyka konfliktu z udziałem broni nuklearnej na przełomie lat 40. i 50. XX w. spowodowały krytykę podstawowych założeń realizmu i publikację w połowie lat 50. XX w. kluczowej dla rozwoju całego FPA koncepcji. W 1954 r. ukazuje się praca Richarda C. Snydera i jego współpracowników, która nie tylko krytykuje realizm, lecz także – korzystając z dorobku rozwijanego w amerykańskich naukach o polityce behawioralizmu – proponuje nowe ramy poznawcze do studiowania polityki zagranicznej. Choć monografia ta była jedynie typologią różnych czynników krajowych, które mogą kształtować politykę zagraniczną (bez precyzyjnego wskazania, jak są powiązane), stała się narzędziem poznawczym wykorzystywanym przez innych uczonych do legitymizowania tego typu badania⁶⁷.

Z kolei od połowy lat 60. do połowy lat 70. XX w. miał miejsce intensywny rozwój FPA, co było m.in. związane ze wsparciem finansowym ze strony państwa, np. Departamentu Obrony USA. W szczególności dotyczy to studiów porównawczych nad polityką zagraniczną (*Comparative Foreign Policy*, CFP), czego wyrazem było utworzenie w 1971 r. sekcji ISA o takiej nazwie (*CFP Section*). Badania tego typu opierały się na propozycji – uznawanego za jednego z ojców założycieli FPA – Jamesa N. Rosenaua, który precyzyjnie określił czynniki z poziomu wewnętrznego, ogólnych atrybutów państwa, i poziomu międzynarodowego oraz wskazał na potrzebę prowadzonych na dużej liczbie przypadków badań empirycznych w celu wykrycia prawidłowości w zachowaniu państw. Efektem tych zabiegów miało być zbudowanie ogólnej teorii polityki zagranicznej⁶⁸.

W tym samym okresie następuje też dynamiczny rozwój studiów skupionych nie tylko nad zachowaniem państw, ale nad podejmowaniem decyzji w polityce zagranicznej (*Foreign Policy Decision Making*, FPDM), w tym w szczególności dotyczących jednostek ludzkich i zespołów⁶⁹. Najpierw w 1969 r. Alexander George opublikował artykuł, który spopularyzował koncepcję wzorców postępowania (*operational code*)

Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, wyd. 7 (wyd. 1 z 1948 r.), McGraw-Hill Higher Education, Boston 2006.

⁶⁷ Praca pierwotnie ukazała się w niewielkim nakładzie jako raport badawczy, ale krążyła w ramach powiązań międzyuczelnianych. Jej popularność i znaczenie dobrze oddaje fakt, że zaledwie osiem lat później została opublikowana w formie książkowej, i to bez żadnej zmiany. R.C. Snyder, H.W. Bruck, B.M. Sapin, *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*, Organizational Behavior Section (Princeton University), Princeton 1954 (przedruk w: R.C. Snyder, H.W. Bruck, B. Sapin (red.), *Foreign Policy Decision-Making: An Approach to the Study of International Politics*, Free Press, New York 1962, s. 14–184). Analiza znaczenia wspomnianej monografii dla rozwoju FPA w: T. Pugaciewicz, *Teoria polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 87–94.

⁶⁸ J.N. Rosenau, *Pre-theories and theories of foreign Policy*, w: F.R. Barry, *Approaches in Comparative and International Politics*, Northwestern University Press, Evanston 1966, s. 27–92; J.S. Lantis, R.K. Beasley, *Comparative foreign policy analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 187. Jego koncepcja czerpała m.in. z dobrze rozwiniętej w USA subdyscypliny nauki o polityce nazywanej „studiami porównawczymi nad polityką (głównie krajową)” (*comparative politics*). T. Pugaciewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 106–111.

⁶⁹ A. Mintz, A. Sofrin, *Decision making theories in foreign policy analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 313.

i w ten sposób przyczynił się do rozwoju studiów nad rolą systemów przekonań (*belief systems*) przywódców w kształtowaniu polityki zagranicznej⁷⁰. W 1971 r. Graham Allison zapoczątkował teorie zespołowego podejmowania decyzji, proponując koncepcję opisującą, jak rywalizacja między przedstawicielami instytucji państwowych wpływa na kształt polityki zagranicznej (*Bureacratic Politics Model*, BPM)⁷¹. Rok później Irving Janis zaproponował kolejną taką koncepcję, publikując pracę o teorii grupowego myślenia (*groupthinking syndrome*) wskazującą, że polityka zagraniczna zależy od składu i relacji łączących zespół podejmujący decyzje⁷². Druga połowa lat 60. XX w. to także rozwój badań nad tym, jak kształt polityki zagranicznej zależy od osobowości przywódcy politycznego⁷³. To jest także moment publikacji pionierskiej pracy z zakresu teorii ról międzynarodowych (*role theory*) i tego, co kształtuje koncepcje decydentów w zakresie miejsca danego państwa w sm⁷⁴. W tym samym okresie zaczęły się także ukazywać prace proponujące koncepcje oparte na zestawach czynników, po których spełnieniu opinia publiczna ma wpływ na kształt polityki zagranicznej⁷⁵.

Odręczenie w relacjach Wschód–Zachód i narastanie przykładów współzależności gospodarczej doprowadziły do tego, że na znaczeniu straciły państwowe podmioty sm, co spowodowało, że od połowy lat 70. do połowy lat 80. miało miejsce zahamowanie rozwoju FPA. Spektakularnym tego wyrazem było załamanie się studiów typu CFP, gdy brak efektów w zakresie wypracowania ogólnej teorii polityki zagranicznej na

⁷⁰ Po raz pierwszy idea „wzorców postępowania” została zaproponowana już w 1951 r. N. Leites, *The Operational Code of the Politburo*, McGraw-Hill, New York 1951. Dopiero jednak poniższy artykuł przyczynił się do rozwoju tego podejścia: A.L. George, *The „operational code”: A neglected approach to the study of political leaders and decision-making*, „International Studies Quarterly” 1969, nr 13(2), s. 190–222; A. Malici, *Foreign policy belief systems and operational code analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 609–623.

⁷¹ G.T. Allison, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little, Brown, Boston 1971. Zob. też drugie (zmienione) wydanie: G.T. Allison, Ph. Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, wyd. 2, Longman, New York 1999. Do dzisiaj najlepszym omówieniem historii studiów nad rolą biurokracji w polityce zagranicznej jest: Ch.M. Jones, *Bureaucratic politics and organizational process models*, w: R.A. Denemark (red.), *The International Studies Encyclopedia*, R.A. Denemark (red.), t. 1, s. 151–168.

⁷² I.L. Janis, *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*, Houghton Mifflin, Boston 1972 (w 2. wydaniu z 1982 r. tytuł uproszczono do *Groupthink*). Zob. A. Mintz, A. Sofrin, op. cit., s. 315–316.

⁷³ Pracą która wyznaczyła drogę tego typu badaniom, jest A.L. George, J.L. George, *Woodrow Wilson and Colonel House: a Personality Study*, 2. wyd. (1. wyd. w 1956 r.), Dover Publications, New York 1964; D. Houghton, *Political psychology of foreign policy*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 2, s. 416–417.

⁷⁴ K.J. Holsti, *National role conceptions in the study of foreign policy*, „International Studies Quarterly” 1970, nr 14(3), s. 233–309; M. Breuning, *Role theory in foreign policy*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 2, s. 584–599.

⁷⁵ J.E. Mueller, *War, Presidents and Public Opinion*, Wiley, New York 1973. Oznaczało to odejście od wyrażonej w 1950 r. przez G.A. Almonda koncepcji, że opinia publiczna nie odgrywa roli w kształtowaniu polityki zagranicznej. O.R. Holsti, *Public opinion and foreign policy: Challenges to the Almond Lippmann consensus*, „International Studies Quarterly” 1992, nr 36(3), s. 445. Tzw. zwrot populistyczny z 2016 r. może wiązać się z tym, że kształt polityki zagranicznej zostanie w większym stopniu uzależniony od opinii publicznej. D.C. Foyle, *Public opinion and foreign policy*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 2, s. 464–466.

podstawie zakrojonych na szeroką skalę badań doprowadził do odrzucenia tego podejścia. Jednak w tym samym czasie dynamicznie rozwijały się koncepcje podważające teorię racjonalnego podmiotu podejmującego decyzje (*Rational Actor Model*, RAM)⁷⁶. Po pierwsze, dotyczy to podejść czerpiących z psychologii, w szczególności z psychologii poznawczej⁷⁷. Spektakularnym tego wyrazem była monografia Roberta Jervisa z 1976 r. o tym, jak błędy poznawcze przywódców wpływają na decyzje w zakresie polityki zagranicznej⁷⁸. Po drugie, pojawiły się teorie wskazujące na to, jak podczas implementacji na niższym szczeblu następuje zniekształcanie wcześniej wypracowanych na wysokim szczeblu decyzji w zakresie polityki zagranicznej⁷⁹.

Koniec lat 80. i całe lata 90. XX w. to okres ujednolicania FPA, gdyż zanikają studia porównawcze nad polityką zagraniczną w poprzednim kształcie CFP (zamiast badania ilościowo dużej liczby przypadków rozwinęły się jakościowe studia porównawcze ograniczonej liczby przypadku), a zaczynają dominować teorie skupione na podejmowaniu decyzji w polityce zagranicznej (FPDM). Wyrazem tego jest zmiana w 1986 r. nazwy wspomnianej Sekcji CFP przy ISA na Sekcję Analizy Polityki Zagranicznej. Z kolei w związku z tym, że lata 90. XX. charakteryzowały się krytyką teorii skoncentrowanych na poziomie międzynarodowym jako niezdolnych do przewidzenia końca zimnej wojny, Sekcja FPA szybko stała się w drugiej połowie lat 90. XX w. jedną z najpopularniejszych w ramach ISA i pozostaje taką do dzisiaj⁸⁰.

Natomiast od 2001 r. nastąpił dynamiczny rozwój FPA, co było częściowo związane z tym, że kolejne konflikty z udziałem Stanów Zjednoczonych ponownie uzmysłowiły wagę instytucji państwowych w świecie, a przez to i w nauce o sm. Proces ten przebiegał na wielu płaszczyznach. Po pierwsze, nastąpił renesans publikacji z poprzednich okresów FPA, czego wyrazem jest wznowienie w 2002 r. opublikowanej w 1954 r. pracy współautorstwa R. Snydera⁸¹. Po drugie, miała miejsce proliferacja publikacji podejmujących próby wykorzystania wcześniej zaproponowanych teorii (także w wersji zmodyfikowanej pod kątem pozimnowojennego środowiska) w nowych studiach przypadku. Po trzecie, doszło do multiplikacji prac przeglądowych dotychczasowych ujęć, czemu daje świadectwo przegląd tego typu literatury na początku niniejszego artykułu. Po czwarte, o czym też już była mowa, zachodzi proces instytucjonalizacji

⁷⁶ Ch. Alden, *Critique of the rational actor model*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 293–294.

⁷⁷ Szerzej na ten temat w: A. Rapport, *Cognitive approaches to foreign policy analysis*, w: C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1, s. 167–180, oraz w doskonałym opracowaniu J.S. Levy, *Psychologia polityczna a polityka zagraniczna*, w: D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis (red.), *Psychologia polityczna*, tłum. R. Andruszko, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008 (oryg. 2003), s. 229–253.

⁷⁸ R. Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976 (2 wyd. ukazało się w 2017 r. i zawiera dodatkowy siedemdziesięciosiedmiostronicowy wstęp).

⁷⁹ S. Smith, M. Clarke, *Foreign policy implementation and foreign policy behaviour*, w: S. Smith, M. Clarke (red.), *Foreign Policy Implementation*, G. Allen & Unwin, London–Boston 1985, s. 1–9.

⁸⁰ T. Pugaczewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 155.

⁸¹ R.C. Snyder, H.W. Bruck, B.M. Sapin, *Decision-making as an approach to the study of international politics*, w: R.C. Snyder i in., op. cit., s. 21–152.

badan z zakresu FPA wokół ISA oraz wybranych czasopism i serii wydawniczych. Wreszcie pojawiają się – ale właściwie tylko pojedyncze – prace proponujące innowacyjne koncepcje. Przykładem tego jest teoria poliheurystyczna wskazująca, że podczas podejmowania decyzji najpierw ma miejsce odrzucanie tych opcji, których przyjęcie przez decydentów zagrażałoby utracie ich władzy w kraju, a dopiero potem dochodzi do wyboru rozwiązania, które wydaje się najbardziej korzystne z perspektywy racjonalnego podmiotu⁸².

Wyzwania stojące przed zachodnią oraz niezachodnią FPA

Można wskazać pięć wyzwań stojących współcześnie przed światową analizą polityki zagranicznej w szczególności⁸³, ale będących najczęściej odbiciem wyzwań stojących szerzej przed nauką o sm.

Pierwszym wyzwaniem jest powiązanie, dotąd rozwijanych najczęściej bez związku ze sobą, różnych teorii średniego rzędu⁸⁴. Obecna sytuacja jest skutkiem kilku zjawisk. Po pierwsze, podobnie jak w całej nauce⁸⁵, tak i też w FPA nastąpiło ograniczenie intensywności debat (oraz wynikającej z tego innowacyjności) i badacze skupiają się na studiach empirycznych z wykorzystaniem wielu istniejących teorii. Po drugie, jak wspomniano, w latach 70. XX w. zarzucono w ramach FPA wiarę w możliwość zbudowania jednej ogólnej teorii polityki zagranicznej, co skutkowało defragmentacją koncepcji teoretycznych, które w efekcie wyjaśniają tylko określony wycinek rzeczywistości w określonych okolicznościach. Koncepcje rozwijane w FPA najczęściej nie pozostają ze sobą w dialogu, i to nawet jeśli badają podobne rzeczy, a także brakuje wśród nich typowych dla teorii sm dychotomii⁸⁶. W związku z tym mowa jest o tym, że w FPA – podobnie jak w nauce o sm – występuje swoisty eklektyzm teoretyczny⁸⁷.

⁸² A. Mintz, *How do leaders make decisions? A poliheuristic perspective*, „Journal of Conflict Resolution” 2004, nr 48(1), s. 3–13; A. Mintz, S.B. Redd, E. Tal-Shir, *The poliheuristic theory of political decision-making*, w: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, czerwiec 2017, <http://tiny.cc/3nzuez> (dostęp: 10.10.2019); Ch. Alden, op. cit., s. 296.

⁸³ Pierwsze cztery wyzwania wymieniają: J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 341–348.

⁸⁴ Na tendencje integracyjne zwracają także uwagę np.: V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis...*, 2014, s. 185–210; T. Pawłuszko, *Debata wokół dydaktyki stosunków międzynarodowych*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(3), s. 242–244; T. Pugacewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 113–117.

⁸⁵ D.A. Lake, *Theory is dead, long live theory: The end of the great debates and the rise of eclecticism in international relations*, „European Journal of International Relations” 2013, nr 19(3), s. 567–587.

⁸⁶ O dialogu i dychotomiach w ramach teorii sm zob. K.E. Jørgensen, *International Relations Theory...*, op. cit., s. 11–15.

⁸⁷ O tzw. eklektyzmie analitycznym zob. R. Sil, P.J. Katzenstein, *Analytic eclecticism in the study of world politics: Reconfiguring problems and mechanisms across research traditions*, „Perspectives on Politics” 2010, nr 8(2), s. 411–431; R. Sil, P.J. Katzenstein, *Beyond Paradigms. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, Palgrave Macmillan, London 2010; P.K. Frankowski, *Pragmatics and eclecticism in international relations*, „Annales UMCS, Politologia” 2013, nr 20(2), s. 7–27; A. Dudek, *Użyteczność analitycznego eklektyzmu w badaniu stosunków Polski z Rosją*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016,

W efekcie popularne stają się głosy na rzecz rozwoju jednej ogólnej teorii, która połączyłaby wszystkie teorie średniego rzędu⁸⁸.

Integracja idei w ramach FPA może dotyczyć różnych teorii polityki zagranicznej między sobą lub ich powiązań z teoriami sm⁸⁹. Przykładem integrowania wielu teorii polityki zagranicznej jest koncepcja jednostek decyzyjnych Margaret Hermann, zgodnie z którą w zależności od typu jednostki podejmującej decyzję (np. pojedynczy przywódca, zespół doradców, instytucje administracji państwowej) stosuje się do wyjaśniania określoną teorię (np. teorię przekonań politycznych, teorie grupowego myślenia czy teorię rywalizacji jednostek administracji państwowej)⁹⁰. Innym pomysłem jest łączenie teorii polityki zagranicznej z teoriami sm w ramach tzw. behawioralnej nauki o sm (*Behavioral IR*), uzależniającej stosowanie wybranej teorii od cyklu podejmowania decyzji⁹¹. Wg V.M. Hudson to podejście występuje w dwóch wariantach rozwijanych na podstawie koncepcji Stephena Walkera (tzw. *Walker School*) oraz Alexa Mintza (teoria poliheurystyczna)⁹².

Drugim wyzwaniem stojącym przed światową FPA, podobnie jak przed całą nauką o sm, jest odpowiedź na narastającą świadomość, że dotychczas miała miejsce dominacja produkcji naukowej w USA (czy – szerzej – w świecie zachodnim), co powodowało, że to właśnie ta część świata wyznaczała dominujące trendy. Skutkowało to ignorowaniem niezachodnich problemów i dorobku oraz stosowaniem zachodnich wzorców, często nieprzystających do niezachodniej specyfiki. W związku z tym w nauce o sm podejmowane są próby na rzecz budowy tzw. niezachodniej teorii sm (*non-Western IR theory*)⁹³. Podobnie wygląda sytuacja w FPA, gdzie narasta świadomość, że teorie polityki zagranicznej rozwijane w Ameryce Północnej (czy – szerzej – w świecie

nr 52(2), s. 39–70; eadem, *Analityczny eklektyzm jako narzędzie badania polityki zagranicznej*, w trakcie konferencji pt. „Badanie polityki zagranicznej państwa” (9–10.11.2016) zorganizowanej przez PTSM i Uniwersytet Łódzki.

⁸⁸ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 343.

⁸⁹ Wyrazem gotowości amerykańskich przedstawicieli FPA, dotychczas skupionych na teoriach polityki zagranicznej z poziomu krajowego, do integrowania tego typu koncepcji z teoriami sm jest obecność w najnowszym kompendium FPA wydanym w USA wielu haseł wskazujących na uwzględnienie teorii realizmu (*Realism in foreign policy*, *Neoclassical realist analyses of foreign policy*, *Hegemon in foreign policy*, *Great power and foreign policy*), liberalizmu (*Global governance in foreign policy*, *International law and foreign policy*, *Autocratic regimes and foreign policy*, *Democratic domestic institutions and foreign policy*), konstruktywizmu (*Securitization theory and foreign policy* oraz *Constructivist analysis of foreign policy*) czy marksizmu (*Marxism in foreign policy*). C.G. Thies (red.), op. cit., t. 1–2.

⁹⁰ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 343. Zob. M.G. Hermann, *How decision units shape foreign policy: A theoretical framework*, „International Studies Review” 2001, nr 3(1), s. 47–82; T. Pugaciewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit., s. 167–290.

⁹¹ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 343.

⁹² V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis...*, wyd. 2, 2014, s. 207–209.

⁹³ K.E. Jørgensen, *International Relations Theory...*, op. cit., s. 24–26; M. Grabowski, *International relations theory development in Asia*, w: M. Grabowski, T. Pugaciewicz (red.), *Application of International Relations Theory in Asia and Africa*, Peter Lang, Berlin i in. 2019, s. 95–120; J. Zajączkowski, M.F. Gawrycki, A. Bógdał-Brzezińska (red.), *Re-visions and Re-orientations. Non-European Thought in International Relations Studies*, Bloomsbury, London i in. 2014.

anglosaskim) skupione są praktycznie tylko i wyłącznie na USA⁹⁴, natomiast badania rozwijane w Europie (*European Foreign Policy Analysis*, czasem jako *European FPA*)⁹⁵ skupione są na polityce zagranicznej poszczególnych państw europejskich oraz UE⁹⁶. Powoli powstają jednak także opracowania skupione na koncepcjach teoretycznych wybranych niezachodnich regionów i państw⁹⁷. Ogólnym i najbardziej znanym tego wyrazem jest praca *Foreign Policy Analysis Beyond North America*⁹⁸. Choć liczba takich badań wciąż jest niewielka, to tzw. wzrost potęgi niezachodnich mocarstw (*the Rise of the Rest*) i ich znaczenia w sm przełoży się na zwiększenie zainteresowania zachodnich badaczy niezachodnim światem oraz pozwoli państwom spoza Ameryki Północnej i Europy Zachodniej kierować większe środki finansowe na rozwój tego typu badań u siebie⁹⁹.

⁹⁴ B. Kesgin, op. cit., s. 341; S. Smith, *Foreign policy analysis*, w: L. Freedman, M. Clarke (red.), *Britain in the World*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 71; A.J.R. Groom, op. cit., s. 209–210; H. Larsen, *A distinct FPA for Europe? Towards a comprehensive framework for analysing the foreign policy of EU member states*, „European Journal of International Relations” 2009, nr 15(3), s. 537–563; J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 344.

⁹⁵ W Europie FPA rozwijana jest głównie w Wielkiej Brytanii i Skandynawii. B. White, *The European challenge to foreign policy analysis*, „European Journal of International Relations” 1999, nr 5(1), s. 59. Do przedstawicieli tego podejścia w Wielkiej Brytanii zaliczają się Steve Smith, Amanda Hadfield, Christopher Hill, Christopher Alden, Amnon Aran, Margot Light i Brian White. W Skandynawii są to Walter Carlsnaes, Erik K. Stern, Derek Beach, Stefano Guzzini, K.E. Jørgensen.

⁹⁶ K.E. Jørgensen, *International Relations Theory...*, op. cit., s. 25–26. W szczególności zob. S. Smith, *Foreign policy theory and the New Europe*, w: W. Carlsnaes, S. Smith (red.), *European Foreign Policy: The EC and Changing Perspectives in Europe*, SAGE, London 1994, s. 1–20; O. Waver, *Resisting the temptation of post foreign policy*, w: W. Carlsnaes, S. Smith (red.), op. cit., s. 249–252; W. Carlsnaes, *In lieu of a conclusion: Compatibility and the agency-structure issue in foreign policy analysis*, w: W. Carlsnaes, S. Smith (red.), op. cit., s. 286–287; K.E. Jørgensen, *Introduction: Theorizing European foreign policy* w: K.E. Jørgensen i in. (red.), op. cit., s. 3–13. Inne prace tego typu: B. White, *The European challenge...*, op. cit., s. 37–66; idem, *Understanding European Foreign Policy*, Macmillan, Houndmills (Basingstoke) 2001; W. Carlsnaes, *Where is the analysis of European foreign policy going?*, „European Union Politics” 2004, nr 5(4), s. 495–508; B. White, *Foreign policy analysis and the New Europe*, w: W. Carlsnaes, H. Sjursen, B. White (red.), *Contemporary European Foreign Policy*, SAGE, London i in. 2004, s. 11–32; idem, *Foreign policy analysis and European foreign policy*, w: B. Tonra, Th. Christiansen (red.), *Rethinking European Union Foreign Policy*, Manchester University Press, Manchester 2004, s. 45–62; H. Larsen, op. cit., s. 537–566; K.E. Jørgensen, *The study of European foreign policy: Trends and advances*, w: K.E. Jørgensen i in. (red.), op. cit., s. 14–29.

⁹⁷ K. He, H. Feng, *Prospect Theory and Foreign Policy Analysis in the Asia Pacific: Rational Leaders and Risky Behavior*, Routledge, New York 2013; D. Cadier, M. Light (red.), *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, Palgrave Macmillan, Houndmills–New York 2015; M. Hansel, R. Khan, M. Levaillant (red.), *Theorizing Indian Foreign Policy*, Routledge–Taylor & Francis Group, New York 2017.

⁹⁸ K. Brummer, V.M. Hudson (red.), *Foreign Policy Analysis*, op. cit., w szczególności wprowadzenie V.M. Hudson, *Foreign policy analysis beyond North America*, s. 1–13. Zob. też: K. Brummer, V.M. Hudson, *The boundedness of foreign policy analysis theory?*, „Global Society” 2017, nr 31, s. 157–166.

⁹⁹ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 344–345. Autorzy jako przykłady takich badań podają m.in. J. Kaarbo, M.G. Hermann, *Leadership styles of prime ministers*, „Leadership Quarterly” 1998, nr 9(3), s. 243–263; E. Balabanova, *Media power during humanitarian interventions: Is eastern Europe different from the West?*, „Journal of Peace Research” 2010, nr 47(1), s. 71–82; K. Brummer, V.M. Hudson (red.), op. cit., w szczególności wprowadzenie V.M. Hudson, *Foreign policy analysis beyond North America*, s. 1–13.

Trzecim wyzwaniem jest narastanie od lat 70. XX w., w szczególności zaś po zimnej wojnie, roli niepaństwowych podmiotów sm w postaci podmiotów transnarodowych, subnarodowych oraz pozarządowych organizacji oraz globalnych wyzwań – w postaci np. zmian klimatu, migracji czy cyberbezpieczeństwa – wykraczających poza kompetencje poszczególnych państw. W związku z tym pojawia się postulat prowadzenia z perspektywy FPA badań nad takimi uczestnikami, jak np. władze poszczególnych regionów i miast, transnarodowe przedsiębiorstwa i NGOs-y, a także biurokracja rządowych organizacji międzynarodowych (np. UE), a wręcz pojedynczych osób (np. muzyk-filantrop Bono). Dotychczasowy dorobek państwowocentrycznego FPA miałby posłużyć do wyjaśnienia zachowania niepaństwowych podmiotów¹⁰⁰.

Przy tym autor niniejszego tekstu zwraca uwagę, że istnieje istotna różnica między polityką zagraniczną państw (mających charakter terytorialny) a polityką zewnętrzną niepaństwowych podmiotów¹⁰¹. W związku z tym trudno na tym etapie przesądzić, na ile dojdzie do: (1) rozszerzenia pola badawczego FPA o podmioty niepaństwowe lub (2) wykształcenia oddzielnego pola badawczego w postaci np. analizy polityki zewnętrznej (podmiotów niepaństwowych) czy też (3) kwestie te będą analizowane w ramach innych subdyscyplin nauki o sm (np. w ramach idei *global governance*) lub którejs z pokrewnych FPA dyscyplin (np. nauki o politykach publicznych), które już teraz włączają w swój zakres studia nad niepaństwowymi podmiotami.

Czwartym wyzwaniem – dotyczącym także naukę o sm¹⁰² – jest zwiększenie interakcji między badaczami polityki zagranicznej a praktykami. Obecnie naukowcy nie są zainteresowani poszukiwaniem sposobów aplikowania ich teorii, natomiast dyplomaci nie uważają za wskazane konfrontowanie się z teoriami rozwijanymi w świecie akademickim. Można wręcz stwierdzić, że każde z tych środowisk operuje na podstawie dwóch różnych kultur, gdzie osoby z kultur przeciwnych postrzegają się jako niekompetentne (stąd oskarżenia, że naukowcy nie znają praktyki, natomiast dyplomaci nie znają teorii). Poza pewnymi spotkaniami w ramach think tanków tego typu interakcje

¹⁰⁰ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 345–347; V.M. Hudson, *Foreign Policy Analysis...*, wyd. 2, 2014, s. 4. Wydaje się, że w tym kierunku jest przygotowany *The Oxford Handbook of Foreign Policy Analysis* pod redakcją J. Kaarbo i C. Thiesa. J. Kaarbo, *Repositioning FPA in IR* w trakcie 60. dorocznej konferencji ISA „Re-visioning International Studies”, 27–30 marca 2019 r.

¹⁰¹ Kategoria polityki zagranicznej powinna odnosić się tylko do państw, a w przypadku innych podmiotów powinna być mowa o „polityce zewnętrznej” (*external policy*). Zob. np. studia nad aktywnością prowadzoną przez władze państwowe niższego szczebla niż rząd centralny określane mianem „polityk zewnętrznych” lub „dyplomacji paralelnej” (*paradiplomacy*): P. Frankowski, *Polityki zewnętrzne stanów amerykańskich w procesie kształtowania polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014; M. Kania, *Beyond the economic agenda: Towards a normative dimension of paradiplomacy*, „Politické vedy” 2019, t. 22, nr 2, s. 61–77; M. Raś, *Aktywność międzynarodowa regionów Federacji Rosyjskiej*, Elipsa, Warszawa 2018, s. 27–35.

¹⁰² W swoim wystąpieniu w 2019 r. prezes ISA C. Thies zwrócił uwagę, że po tym, jak członkowie ISA ograniczyli kontakty z praktykami w latach 70. XX w. w ramach protestu wobec amerykańskiej interwencji na Półwyspie Indochińskim, nigdy nie udało się w pełni odbudować relacji między naukowcami a urzędnikami państwowymi. Ostatnio o tym problemie w nauce o sm pisali B. Jentleson, E. Ratner, *Bridging the Beltway – Ivory Tower Gap*, „International Studies Review” 2011, nr 13(1), s. 6–11.

są ograniczone. Tymczasem przedstawiciele FPA zakładają, że mogliby zwiększyć efektywność instytucji państwowej (np. pomagając w reformach instytucjonalnych i kultury pracy), a także dostarczyć wartościowych informacji (np. wywiadów) w zakresie możliwego zachowania innych podmiotów. Jednak jednym z warunków tego typu współpracy jest rezygnacja przedstawicieli FPA z żargonu naukowego, z którego utworzono specyficzną więź z kości słoniowej, i komunikowanie się z instytucjami państwowymi, a także opinią publiczną w zrozumiałym języku¹⁰³.

Piątym wyzwaniem stojącym przed światową FPA jest wykorzystanie dorobku dyscyplin, do których nie sięgano w ogóle lub czyniono to w ograniczonym stopniu¹⁰⁴. W szczególności wskazuje się w tym kontekście dorobek nauk o politykach publicznych oraz międzynarodowej ekonomii politycznej w związku z zacieraniem się różnic między polityką zagraniczną i polityką wewnętrzną, a także w kontekście tendencji do wykorzystywania krajowej i zagranicznej polityki gospodarczej jako głównej strategii państwa na rzecz budowy jego potęgi (zarówno w państwach niedemokratycznych, w formie tzw. kapitalizmu państwowego, jak i w coraz większym stopniu w krajach demokratycznych w ramach interwencji państwa w gospodarkę kosztem m.in. zasad wolnego handlu międzynarodowego).

Polskie studia nad teoriami polityki zagranicznej

Analizując polskie studia nad teoriami polityki zagranicznej z poziomu czynników krajowych („polskie FPA”), warto zwrócić uwagę, że termin ten może oznaczać trzy zjawiska¹⁰⁵. Po pierwsze, może chodzić o studia nad polską polityką zagraniczną prowadzone w Polsce (tych relatywnie, w stosunku do możliwości, jest niewiele) i poza Polską (tych liczba rośnie). Po drugie, może to dotyczyć studiów nad polityką zagraniczną w Polsce, które względnie w ograniczonym stopniu skupiają się na Polsce, a bardzo często, powielając zachodnie wzorce, dotyczą państw zachodnich i innych współczesnych potęg. I wreszcie, po trzecie, odnosi się to do wniesienia przez uprawiane w Polsce studia nad polityką zagraniczną czegoś do nauki światowej, np. specyficznych dla Polski czy – szerzej – regionu teorii polityki zagranicznej, które będą jednak na tyle uniwersalne, że mogą być wykorzystane do analizy chociażby kilku innych przypadków w innych częściach świata.

Z perspektywy historycznej pierwsze postulaty – na podstawie dorobku zachodniej nauki o sm – analizowania czynników wewnętrznych przy wyjaśnianiu polityki

¹⁰³ J.-F. Morin, J. Paquin, op. cit., s. 347–348.

¹⁰⁴ T. Pawłuszko, *Nowe trendy...*, op. cit., s. 84–85.

¹⁰⁵ Podział ten oparłem na tym, jak następujący autorzy proponują rozumieć termin „azjatycka nauka o stosunkach międzynarodowych” (*Asian International Relations*): L.H.M. Ling, B. Chen, *International relations and the rise of Asia: A new 'Moral Imagination' for World Politics?*, w: A. Gofas, I. Hamati-Ataya, N. Onuf (red.), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*, SAGE, Los Angeles 2018, s. 134.

zagranicznej zgłaszał już L. Ehrlich, pionier rozwoju tej dyscypliny w Polsce w okresie międzywojennym i w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej¹⁰⁶. Okres okupacji niemieckiej, a później stalinizacja nauki polskiej doprowadziły do zniszczenia tego typu badań i wprowadzenia perspektywy „marksistowsko-leninowskiej”¹⁰⁷. Przy tym marksizm, kładący nacisk na rolę (krajowych) kapitalistów w kształtowaniu polityki państwa, w tym zagranicznej (m.in. ekspansji imperialnej), jest teorią sm, która ma pośrednio charakter teorii polityki zagranicznej skupionej na wyjaśnianiu na poziomie czynników krajowych¹⁰⁸.

Dopiero okres *détente* w stosunkach Wschód–Zachód oraz względnej liberalizacji życia naukowego w Polsce pozwolił na ponowny kontakt z wzorcami nauki zachodniej. W tym kontekście pionierem teoretyzowania polityki zagranicznej w połowie lat 70. XX w. był L. Pastusiak¹⁰⁹. W kolejnych latach PRL badania nad teoriami podejmowania decyzji w polityce zagranicznej uprawiali także Paweł Soroka, Ziemowit Jacek Pietraś, Wojciech Kostecki, Erhard Cziomer i Sławomir P. Sałajczyk¹¹⁰. Przy

¹⁰⁶ Zob. rozważania L. Ehrlicha o czynnikach kulturowych (określanych „psychologią społeczną”), układzie sił w polityce krajowej („stosunkach wewnętrzno-politycznych”) i opinii publicznej. L. Ehrlich, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Księgarnia Stefana Kamińskiego, Kraków 1947, s. 48–49, 59–61. L. Ehrlich wdrożył część tych postulatów w swojej pracy *Polish Foreign Policy* (manuskrypt przesłany pod koniec lat 30. XX w. do jednego z zachodnich wydawnictw w posiadaniu autora). O roli L. Ehrlicha w rozwoju nauki o sm w Polsce zob. T. Pugacewicz, *Nauka o stosunkach międzynarodowych w koncepcji Ludwika Ehrlicha*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2008, nr 54(1), s. 231–266.

¹⁰⁷ T. Pugacewicz, *Ludwik Ehrlich (1889–1968) – prekursor nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ” 2011, nr 17, s. 198, 199; J. Czaputowicz, A. Wojciuk, *The Study of International Relations in Poland*, Palgrave Macmillan, New York 2017, s. 63–65.

¹⁰⁸ P. Trubowitz, op. cit., s. 5738–5739.

¹⁰⁹ L. Pastusiak, *Komputery a polityka. Szkice o teoretycznych i metodologicznych zagadnieniach stosunków międzynarodowych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1975, s. 23–25, 48; idem (oprac.), *Procesy decyzyjne w stosunkach międzynarodowych. Wybór tekstów politologów amerykańskich*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1977. Por. z J. Czaputowicz, A. Wojciuk, op. cit., s. 65–76. Wg T. Pawłuszki postulaty w tym zakresie zgłaszał już w połowie lat 60. XX w. J. Kukułka. T. Pawłuszko, *Nowa recepcja teorii polityki zagranicznej w Polsce*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 4, s. 340, przyp. 1.

¹¹⁰ P. Soroka, *Teorie podejmowania decyzji w amerykańskiej nauce o stosunkach międzynarodowych*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1987; idem, *Metodologiczne podstawy teorii decyzji w amerykańskiej nauce o polityce*, w: J. Kukułka (red.), *Zmienność i instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 1988, s. 80–94; Z.J. Pietraś, *Analiza decyzyjna w zachodniej teorii stosunków międzynarodowych*, w: E. Cziomer, Z.J. Pietraś, *Teoria i praktyka decydowania w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych i Republice Federalnej Niemiec*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1986, s. 7–22; Z.J. Pietraś, *Amerykańskie teorie decydowania w polityce zagranicznej*, w: E. Cziomer, Z.J. Pietraś, op. cit., s. 23–42; Z.J. Pietraś, *Analiza decyzyjna w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: A. Bodnar, W.J. Szczepański (red.), *Decyzje polityczne w systemach społecznych*, PWN, Warszawa 1987, s. 341–355; W. Kostecki, *Proces decyzyjny w polityce zagranicznej*, w: *Decyzje polityczne w systemach politycznych. Materiały z Konferencji Politologów Polski Południowej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1980, s. 356–365; idem, *Polityka zagraniczna: teoretyczne podstawy badań*, PWN, Warszawa 1988, s. 143–151; idem, *Poziomy analizy polityki zagranicznej*, w: M. Pietraś, M.E. Haliżak (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Rambler, Warszawa 2013, s. 39–53; E. Cziomer, *Zachodnioniemieckie badania nad mechanizmami decyzyjnymi w polityce zagranicznej*, w: E. Cziomer, Z.J. Pietraś, op. cit., s. 43–52; S. Sałajczyk, *Nurt*

tym większość z tych badaczy jednocześnie prowadziła w owym czasie także studia empiryczne związane z tą tematyką.

Z kolei po zmianach z przełomu lat 80. i 90. XX w. studia nad teoretycznymi aspektami polityki zagranicznej przede wszystkim prowadził zespół kierowany przez J. Kukułkę i R. Ziębę, czego efektem były kolejne prace zbiorowe z 1992, 2004 i 2009 r.¹¹¹ Natomiast w 2011 r. pod redakcją Teresy Łoś-Nowak ukazała się praca *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjał, strategie* wpisująca się w wiele opracowań teoretycznych tej autorki¹¹². Temat polityki zagranicznej państwa był także przedmiotem kolejnych konferencji i będących ich efektem publikacji działającego od 2009 r. Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych¹¹³, w tym konferencji o poziomach analizy z 2012 r. i o polityce zagranicznej z 2016 r.¹¹⁴ W szczególności zaangażował się na tym polu przewodniczący PTSM Edward Haliżak i redagował tom po konferencji z 2016 r., a także napisał wiele tekstów dotyczących teoretycznych studiów nad polityką zagraniczną¹¹⁵. Studia nad teoriami polityki zagranicznej z perspektywy

---

„scjentyistyczny” w amerykańskiej nauce o stosunkach międzynarodowych, w: J. Kukułka (red.), op. cit., s. 72–75. Zob. też: E. J. Pałyga, J. Symonides (red.), *Teoretyczne problemy polityki zagranicznej*, IGKR SGPiS, Warszawa 1978.

¹¹¹ J. Kukułka, R. Zięba (red.), *Polityka zagraniczna państwa*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992; R. Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004; idem (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009. Zob. też idem, *Teoretyczne aspekty polityki zagranicznej państwa: wnioski dla Polski w kontekście zmieniającego się ładu międzynarodowego*, w: R. Zięba, T. Pawłuszko (red.), op. cit., s. 13–30.

¹¹² T. Łoś-Nowak, *Polityka zagraniczna – stale i zmienne komponenty procesu formułowania i realizacji*, w: eadem (red.), *Polityka zagraniczna: aktorzy, potencjał, strategie*, Poltext, Warszawa 2011, s. 42–58. Zob. też wcześniejsze prace tej badaczki: eadem, *Conceptualisation of the adaption policy model of Poland towards the European Union*, „Working Papers [Copenhagen Peace Research Institute]” 1998, nr 1; eadem, *Od adaptacji do integracji: konceptualizacja modelu polityki adaptacyjnego Polski wobec Unii Europejskiej*, w: E. Stadtmüller (red.), *Jaka Europa? What kind of Europe?*, Alta 2, Wrocław 1998; eadem, *W poszukiwaniu modelu adaptacyjnego polityki Polski wobec Unii Europejskiej*, w: M. Chorośnicki, E. Cziomer (red.), *Unia Europejska: transformacja i integracja w Europie*, Małopolska Oficyna Wydawnicza Korona, Kraków 1999, s. 82–89; eadem, *Państwowy poziom analizy w stosunkach międzynarodowych*, w: M. Pietraś, M.E. Haliżak (red.), op. cit., s. 15–37.

¹¹³ W ramach PTSM działa Sekcja Badań Polityki Zagranicznej. W Polsce istnieje formalnie Polskie Towarzystwo Polityki Zagranicznej (PTPZ), którego działalność ma charakter efemeryczny i służy promocji koncepcji geopolitycznych. Informacje o działalności PTPZ można znaleźć na archiwalnej stronie www.foreignpolicy.pl oraz www.facebook.com/PolskieTowarzystwoPolitykiZagranicznej.

¹¹⁴ M. Pietraś, E. Haliżak (red.), op. cit.; E. Haliżak (red.), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit. Zob. też dyskusję nad tą drugą pracą: R. Kuźniar, *Recenzje: Edward Haliżak (red.), Badanie polityki zagranicznej państwa*, *Rambler, Warszawa 2018*, 590 s., „Studia Międzynarodowe” 2018, nr 2, s. 261–268; E. Haliżak, *Wokół książki Badanie polityki zagranicznej państwa – odpowiedź na recenzję Romana Kuźniara*, „Studia Międzynarodowe” 2018, nr 4, s. 363–366; R. Kuźniar, *Zadania recenzji i porządek w badaniach naukowych – polemika z Edwardem Haliżakiem*, „Studia Międzynarodowe” 2018, nr 4, s. 367–370.

¹¹⁵ E. Haliżak, *Ontologia i epistemologia...*, op. cit., s. 9–36; idem, *Liberalna teoria polityki zagranicznej i jej analityczne zastosowanie*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(2), s. 11–38; idem, *O istocie badania polityki zagranicznej państwa*, w: idem (red.), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit., s. 13–52; idem, *Modelowe ujęcie polityki zagranicznej państwa*, w: idem (red.), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit., s. 65–92.

krajowych czynników prowadzą też Stanisław Bieleń, Marek Pietraś, Joanna Dyduch, Ryszard Stemplowski, Adriana Dudek, Tomasz Pawłuszko, Magdalena Kozub-Karkut, Kamil Jaworski i Tomasz Pugaciewicz¹¹⁶. Sporą popularnością cieszy się wspomniana wcześniej teoria ról (międzynarodowych)¹¹⁷. Jeśli chodzi zaś o badaczy stricte teorii podejmowania decyzji w polityce zagranicznej, zajmowali się tym S.P. Sałajczyk, Renata Włoch, Jerzy Ciechański, S. Sulowski, T. Pugaciewicz, Anna Umińska-Woroniecka oraz częściowo Błażej Sajduk¹¹⁸. Pewna liczba naukowców skupia się na wybranych przypadkach podejmowania decyzji w polityce zagranicznej (FPDM) na podstawie

¹¹⁶ S. Bieleń, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2010; J. Dyduch, „Nie ma przyjaciół ani wrogów, są tylko interesy”. *Rozważania o współczesnej polityce zagranicznej*, w: W. Mich, J. Nowak (red.), *Wokół teorii stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012, s. 161–187; R. Stemplowski, *Kształtowanie polskiej polityki zagranicznej: wstęp do analizy*, PISM, Warszawa 2004, s. 5–22; idem, *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej RP [Rzeczypospolitej]*, PISM, Warszawa 2006, s. 3–54; idem, *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej RP [Rzeczypospolitej]*, t. 1, PISM, Warszawa 2007, s. 71–216; idem, *O prowadzeniu i analizowaniu polityki państwa*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2013; idem, *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015; A. Dudek, *Użyteczność analitycznego eklektyzmu w badaniu stosunków Polski z Rosją*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(2), s. 39–70; M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, w: E. Haliżak, J. Czaputowicz (red.), op. cit.; eadem, *Teorie stosunków międzynarodowych a badanie polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2016, nr 52(4), s. 33–50; eadem, *Teorie stosunków międzynarodowych a badanie polityki zagranicznej*, w: E. Haliżak, *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit., s. 215–243; eadem, *Neoclassical realism and foreign policy analysis – A possible way of integration?*, „Teoria Polityki” 2019, nr 3, s. 201–227; T. Pawłuszko, *Nowe trendy...*, op. cit., s. 77–90; idem, *Nowa recepcja...*, op. cit., s. 339–348; idem, *Poliheurystyczna teoria podejmowania decyzji w analizie polityki bezpieczeństwa*, 2019, <https://bit.ly/2NLcSdr> (dostęp: 1.11.2019); K. Jaworski, *Teoretyczne aspekty analizy polityki zagranicznej państwa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2010, nr 3, s. 139–181; T. Pugaciewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit.; M. Pietraś, *Analiza polityki zagranicznej w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: E. Haliżak (red.), *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit., s. 165–207.

¹¹⁷ T. Pawłuszko jako przedstawicieli teorii ról w Polsce wskazuje następujące osoby: Z.J. Pietraś, R. Zięba, R. Kuźniar, J. Zajac, Cz. Maj, M. Łuszczuk, T. Pawłuszko, *Nowe trendy...*, op. cit., s. 79, 83; idem, *Nowa recepcja...*, op. cit., s. 341. Zob. też: J. Zajac, *Teoria ról międzynarodowych*, w: R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac (red.), *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, s. 127–148.

¹¹⁸ S. Sałajczyk, *Podejmowanie decyzji w polityce zagranicznej państwa*, w: J. Kukułka, R. Zięba (red.), *Polityka zagraniczna państwa*, op. cit., s. 113–135; R. Włoch, *Proces decyzyjny w polityce zagranicznej państwa*, w: R. Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki...*, op. cit., 2004, s. 99–115; eadem, *Proces decyzyjny w polityce zagranicznej państwa*, w: R. Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki...*, op. cit., 2009, s. 99–115; J. Ciechański, *Teorie podejmowania decyzji w polityce zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 1(29), s. 27–48; idem, *Woodrow Wilson w Wersalu, Franklin Delano Roosevelt w Jalcie: czynnik biologiczny w podejmowaniu decyzji w polityce zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2014, nr 50(2), s. 263–279; idem, *W chorobie i u władzy. Czynniki biologiczne w polityce zagranicznej*, w: E. Haliżak, *Badanie polityki zagranicznej państwa*, op. cit., s. 321–352; idem, *Czynnik biologiczny w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 183–211; B. Sajduk, *Tradycyjne metody analizy polityki zagranicznej*, w: K. Szczerki (red.), *Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną*, KSAP, Warszawa 2009, s. 59–86; S. Sulowski, *Decydowanie w sprawach polityki zagranicznej państwa*, w: G. Rydlewski (red.), *Decydowanie publiczne*, Elipsa, Warszawa 2011, s. 293–308; A. Umińska-Woroniecka, *Kategoria przywództwa politycznego w analizie polityki zagranicznej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio K – Politologia, 2017, nr 24(2), s. 89–103; T. Pugaciewicz, *Teorie polityki zagranicznej...*, op. cit.

konkretnych koncepcji teoretycznych – zob. np. J. Ciechański, Marcin Grabowski, Ewa Nowak, Piotr Szyja i Łukasz Wordliczek (USA), Jakub Wódka (Turcja), Agnieszka Bógdał-Brzezińska (Austria), A. Umińska-Woroniecka (Wielka Brytania), Agnieszka Orzelska-Stączek, wspomniana A. Dudek i współautorzy studiów przypadku z tomu pokonferencyjnego o polityce zagranicznej PTSM (Polska)¹¹⁹.

W kontekście współczesnych badań należy zwrócić uwagę na jeszcze trzy elementy. Po pierwsze, jeśli chodzi o empiryczne studia nad polityką zagraniczną bez aspiracji teoretycznych, zajmuje się tym w Polsce wielu, w tym znamienitych, badaczy, ale nie ma tutaj miejsca na ich wymienienie. Po drugie, choć żadna z ważnych prac z zakresu FPA nie doczekała się w ostatnich 30 latach tłumaczenia w Polsce w całości, to kilka kluczowych tekstów ukazało się w antologii przygotowanej w 2018 r. pod red. Hanny Schreiber i Anny Wojciuk¹²⁰. Wreszcie należy odnotować pierwsze przypadki, gdy wysokiej klasy polscy specjaliści z zakresu teoretycznych studiów nad polityką zagraniczną przenieśli się na zagraniczne uczelnie¹²¹.

¹¹⁹ J. Ciechański, *Czynnik biologiczny w stosunkach międzynarodowych*, op. cit., s. 212–283 oraz 312–366; M. Grabowski, *Wiek Pacyfiku: polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 69–111; E. Nowak, *Relacje mediów jako czynnik interweniujący w stosunkach międzynarodowych. Koncepcja CNN effect*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2011, nr 8(15), s. 269–284; P. Szyja, *Czy Amerykanie lubią wojnę? Opinia publiczna a polityka zagraniczna na przykładzie wojny w Iraku (2003–2008) – aspekty teoretyczne i praktyczne*, „Studia Polityczne” 2016, nr 44, s. 149–165; Ł. Wordliczek, *Mechanizmy kontynuacji/zmiany polityki zagranicznej na przykładzie USA po II wojnie światowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013; J. Wódka, *Polityka zagraniczna Turcji. Uwarunkowania wewnętrzne oraz podmioty decyzyjne*, Instytut Studiów Politycznych PAN–Wydawnictwo Trio, Warszawa 2012; A. Bógdał-Brzezińska, *Jako monarcha i jako człowiek. Uwarunkowania personalne decyzji politycznych Józefa II Habsburga*, Rambler, Warszawa 2016; A. Dudek, *Transformacja a polska polityka zagraniczna*, w: A. Stępień-Kuczyńska, M. Potz, M. Słowikowski (red.), *Dialog europejski Zachód–Wschód: dwie dekady transformacji w Europie Środkowej i Wschodniej 1989–2009*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 29–45; eadem, *System decyzyjny w polityce zagranicznej Polski okresu tranzytu (1989–1992): mechanizmy, procedury i instytucje, praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012; eadem, *Wpływ zmiany reżimu na decydowanie w polityce zagranicznej*, w: J. Juchnowski, R. Wiszniewski (red.), *Studia nad współczesnymi systemami politycznymi: księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu*, t. 1: *Podmioty i procesy demokratyczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 91–99; eadem, *Decydowanie w polskiej polityce zagranicznej (1992–1997). Perspektywa organizacyjna i biurokratyczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019; A. Orzelska-Stączek, „Błąd krymski” jako efekt myślenia grupowego? Polska wobec aneksji Krymu w 2014 roku, „Studia Polityczne” 2015, nr 39, s. 129–147; eadem, *Ministrowie spraw zagranicznych Polski w latach 2005–2014: Stefan Meller, Anna Fotyga, Radosław Sikorski*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2016, w szczególności s. 11–24 oraz 26–28; A. Umińska-Woroniecka, *Sila przekonania – zastosowanie kodu operacyjnego w analizie polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2017, nr 53(1), s. 131–148.

¹²⁰ W zakresie FPA należy odnotować opublikowanie w tym zbiorze tłumaczeń tekstu Jamesa Rosenaua (przekład Weronika Garbac), Grahama T. Allisona (przekład Marcin Kaczmarski), Roberta Jervisa (przekład Miłosz Pieńkowski) i Alexandra E. Wendta (przekład Alicja Curanović). H. Schreiber, A. Wojciuk (red.), *Stosunki międzynarodowe: antologia tekstów źródłowych*, t. 1: *Korzenie dyscypliny – do 1989 roku*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018.

¹²¹ Zob. np. prace Marcina Kaczmarskiego, pierwotnie zatrudnionego w Uniwersytecie Warszawskim: M. Kaczmarski, *Domestic sources of Russia's China policy*, „Problems of Post-Communism” 2012,

Wyzwania stojące przed studiami nad polityką zagraniczną rozwijanymi w Polsce

Można wskazać kilka najważniejszych wyzwań rozwijanych w Polsce studiów typu FPA¹²². Poniższy katalog – bez odniesień do czyjejkolwiek pracy – tylko częściowo opiera się na obecnym stanie rozwoju literatury (przy czym wiele prac unika tego typu słabości), ale w sporej części czerpie z doświadczeń własnych autora, który stał się swoistym „ekspertem” w zakresie popełniania takich błędów i chciałby, aby inni okazali się mądrzejsi w tym zakresie. Wszystkie poniższe uwagi dotyczą tylko studiów z zakresu teorii polityki zagranicznej. Zignorowano kwestię rozwijanych w Polsce studiów empirycznych nad polityką zagraniczną, ale nie dlatego, że autor ich nie docenia (prawidłowo rozwijane studia empiryczne są ważne w dyscyplinie), ale dlatego, że zabrakłoby dla nich miejsca.

Po pierwsze, w Polsce ma miejsce streszczanie bez większej refleksji zachodnich teorii polityki zagranicznej, w szczególności bez zrozumienia ich (najczęściej zachodniego) kontekstu powstania i przez to ich ograniczeń w przypadku odnoszenia do innych (niezachodnich) przykładów. Studia teoretyczne nad polityką zagraniczną w Polsce od samego początku opierały się na recepcji obcych wzorców i dotychczas nie mają znaczącego wkładu w rozwój nauki światowej. W ostatnich latach widać narastającą świadomość, że w dużym stopniu dobiega końca proces recepcji zachodnich teorii i wyczerpuje się ten sposób rozwoju badań naukowych, zamiast tego należy szukać innowacji teoretycznych i empirycznych¹²³.

Po drugie, występuje brak solidnej kwerendy w zakresie istniejących już w nauce światowej syntez i krytycznych analiz wybranych teorii polityki zagranicznej, a zamiast tego ma miejsce podejmowanie – pozornie pionierskich – badań już wielokrotnie syntezowanych i krytykowanych koncepcji. Poprawnie realizowane działania w tym zakresie doprowadziłyby bardzo często do wniosku, że wybrane do analizy zagadnienie zostało już dostatecznie omówione w literaturze przedmiotu i nie stanowi tzw. luki badawczej (*research gap*).

Po trzecie, co może zaskakiwać, powyższy brak poprawnej kwerendy jest w szczególności widoczny w stosunku do badań uprawianych w Polsce. Dochodzi wręcz do paradoksalnych sytuacji, gdy polski badacz cytuje wielu zachodnich ekspertów, ale nie jest w stanie przeprowadzić kwerendy wśród kilku istniejących w Polsce czasopism

---

nr 59(2), s. 3–17; idem, *The role of domestic politics in a state's foreign policy*, „Stosunki Międzynarodowe. International Relations” 2014, nr 50(2), s. 317–328; idem, *Domestic power relations and Russia's foreign policy*, „Demokratizatsiya” 2014, nr 22(3), s. 383–409.

¹²² Problemy te odbijają w większości wyzwania stojące przed całą polską nauką o sm: J. Czaputowicz, K. Ławniczak, A. Wojciuk, *Nauka o stosunkach międzynarodowych i studia europejskie w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 35–73; J. Czaputowicz, A. Wojciuk, op. cit., s. 89–100, 111–140.

¹²³ Zob. A. Wojciuk, *Innowacje teoretyczne w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: M.F. Gawrycki i in., *Tendencje i procesy rozwojowe współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 250–259.

i prestiżowych wydawnictw w zakresie nauk o polityce. Czasami można wręcz odnieść wrażenie, że ignorowanie dorobku innych badaczy z Polski w danym obszarze ma charakter celowy.

Po czwarte, ma miejsce przytaczanie prac, których autor nigdy nie przeczytał. Świadczy o tym wskazywanie w przypisach takich publikacji, które są trudno dostępne (np. historyczne prace dostępne jedynie w dwóch miejscach na świecie w postaci mikrofilmów) lub podawanie błędnych tytułów czy innych danych bibliograficznych albo podawanie ich w identycznym układzie jak źródło, z którego pierwotnie się skorzystało.

Po piąte, występuje przekonanie, że im więcej zachodnich koncepcji jest streszczanych, tym lepiej. Często prowadzi to wręcz do przeglądu wszystkich możliwych koncepcji i teorii, nierzadko sprzecznych wobec siebie i w świecie zachodnim traktowanych jako niewspółmierne. Ta koncentracja na referowaniu teorii jest ściśle powiązana z kolejnym problemem.

Po szóste, bardzo często ma miejsce skupienie się na recepcji teorii przy ignorowaniu celu tego przedsięwzięcia, jakim powinno być badanie empiryczne. W efekcie bardzo często ma miejsce referowanie założeń, ustalanie definicji terminów, wskazywanie relacji między teoriami bez jakiegokolwiek próby odniesienia tych narzędzi do rozumienia rzeczywistości. Można wręcz odnieść wrażenie, że z jakiegoś powodu w Polsce za bardzo rozciągnęła się faza recepcji teorii, co blokuje wejście w fazę stosowania w badaniach empirycznych już przyswojonych koncepcji.

Po siódme, jeśli nawet podejmowane są próby połączenia rozważań teoretycznych z badaniami empirycznymi, to dochodzi do dekompozycji tych dwóch części. Mianowicie brak precyzyjnego przejścia między zaprezentowanymi teoriami, wynikającymi z nich w danym przypadku hipotezami a systematycznym pozyskaniem danych potwierdzających lub podważających postawione hipotezy. W najlepszym przypadku występuje jedynie luźny związek między teorią a empirią. Wydaje się, że jest to pokłosiem nadmiernego skupienia się na teorii przy jednoczesnym ignorowaniu wiedzy rzemieślniczej z zakresu projektowania badań (*research design*), w tym m.in. metod pozyskiwania i analizowania danych.

Po ósme i w ścisłym nawiązaniu do punktu poprzedniego, należy wskazać na nadmierne poleganie na wykorzystaniu danych zastanych i niewielki stopień wykorzystania metod pozwalających na pozyskanie oryginalnych danych. W szczególności dotyczy to braku badań archiwalnych, wywiadów i kwestionariuszy. Można wręcz odnieść wrażenie, że wielu polskich przedstawicieli FPA abdykowało na rzecz historyków, dziennikarzy i socjologów polityki w tym zakresie oraz polega na badaniach prowadzonych przez innych w zakresie pozyskiwania danych za pomocą tego typu metod.

Wreszcie jeśli już dochodzi do prowadzenia badań empirycznych z wykorzystaniem określonych teorii, to wybierany jest (wzorem zachodnich badaczy) zachodni fragment rzeczywistości. Wskutek tego polska nauka o sm częściej bada z pomocą zachodnich teorii dylematy polityki zagranicznej obcych, w szczególności zachodnich państw, nie zaś własnego kraju. Nie tylko obniża to innowacyjność polskiej nauki, ale

także wartość tej dyscypliny w oczach krajowych decydentów i społeczeństwa. Jest to tym bardziej zaskakujące, że pozyskiwanie danych empirycznych – z wyjątkiem zdalnych metod – o obcych, w szczególności zachodnich, państwach jest o wiele trudniejsze i kosztowniejsze niż w przypadku badań nad polskim czy środkowoeuropejskim środowiskiem. Badacz mieszkający w USA zawsze będzie miał niższy koszt i większą łatwość prowadzenia badań o polityce zagranicznej swojego państwa niż osoba pracująca w Polsce.

Podsumowując, dalszy rozwój FPA w Polsce uzależniony jest od spełnienia następujących przesłanek: (1) uświadomienia sobie ograniczonego potencjału zachodnich teorii polityki zagranicznej wobec niezachodnich fragmentów rzeczywistości; (2) włączenia się w dialog z nauką światową przez solidne kwerendy biblioteczne pozwalające precyzyjnie ustalić, gdzie występują tzw. luki badawcze pozwalające wnieść coś do nauki światowej; (3) uważnego śledzenia rozwoju krajowych badań we wspomnianym zakresie i odnoszenia się do nich w ramach dokonywanych przeglądów literatury, aby rozwijać debatę w Polsce; (4) przyjęcia strategii, zgodnie z którą lepiej jest zacytować mniejszą liczbę prac lub przyznać się w przypisie, że do jakiejś pracy nie miało się dostępu, niż okraszać tekst niezliczoną liczbą przypisów do tekstów, do których nie miało się dostępu; (5) wybierania pojedynczych lub zaledwie kilku koncepcji teoretycznych, tak aby dysponować narzędziem, które jest możliwe do praktycznego wykorzystania w badaniach empirycznych; (6) nieograniczania rozważań tylko do referowania zagadnień teoretycznych, ale zawsze łączenia ich z badaniami empirycznymi; (7) dokładania starań, aby między częścią teoretyczną a empiryczną występował związek zgodny z rzemiosłem projektowania badań; (8) wykorzystywania w badaniach empirycznych metod pozyskiwania oryginalnych danych w postaci kwerend archiwalnych, wywiadów i kwestionariuszy, nie zaś tylko polegania na danych zastanych; (9) skupiania się na studiach przypadku dotyczących Polski czy – szerzej – Europy Środkowej, nie zaś powielania wzorców zachodnich (tj. badania głównie państw zachodnich).

Ostatni punkt wymaga jednak doprecyzowania, bo czy to oznacza, że rozwijana w Polsce FPA powinna zrezygnować z badań nad polityką państw zachodnich czy – szerzej – pozaśrodkowoeuropejskich? Absolutnie nie. Wciąż niezbędne jest wchodzenie w trwający w nauce światowej dialog o polityce zagranicznej np. Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej czy Chińskiej Republiki Ludowej. W szczególności że jest to także ważne z punktu widzenia odpowiadania naukowców na potrzeby zgłaszane przez władze państwowe i społeczeństwo Polski. Trzeba mieć jednak przy tym świadomość, że możliwości innowacji empirycznej i teoretycznej na tym polu są ograniczone, biorąc pod uwagę skalę światowej produkcji wiedzy w tym zakresie (w samych tych państwach, jak i poza nimi) oraz wysokie koszty tego typu badań.

W związku z tym badania nad polityką zagraniczną zachodnich państw i wielkich mocarstw powinny być zrównoważone przez empiryczne studia, wykorzystujące teorię, nad polską (czy – szerzej – wybranymi państwami środkowoeuropejskimi) polityką

zagraniczną. Koszt prowadzenia takich badań jest niższy, a jednocześnie wydaje się, że wciąż nie wykorzystano dostępnego w tym zakresie materiału empirycznego. Tego typu studia mogłyby polegać na: (1) testowaniu zachodnich teorii na polskich (czy środkowoeuropejskich) przykładach i na bazie pozyskanego materiału empirycznego korygowaniu istniejących teorii lub proponowaniu nowych; (2) prowadzeniu studiów porównawczych między poszczególnymi państwami środkowoeuropejskimi (do czego niezbędna byłaby regionalna współpraca, bo paradoksalnie częściej znamy języki zachodnie niż środkowoeuropejskich sąsiadów); (3) prowadzeniu studiów porównawczych między środkowoeuropejskimi przypadkami a ich odpowiednikami zachodnimi (np. w zakresie interwencji NATO) i niezachodnimi (np. na temat wpływu transformacji gospodarczej na politykę zagraniczną).

W tym kontekście wydaje się niezbędne ustanowienie w Polsce programu studiów empirycznych i teoretycznych nad polityką zagraniczną, przede wszystkim polską, a szerzej – Europy Środkowej i Wschodniej. Prowadziłyby to nie tylko do lepszego zrozumienia polityki naszego kraju dla potrzeb krajowych podmiotów, ale także pozwoliłyby wnieść wkład w rozwój nauki światowej na podstawie polskich (czy regionalnych) danych empirycznych oraz potencjalnie wynikających z tego innowacji teoretycznych.

Studies on Foreign Policy from the Level of Domestic Factors. History of Development and Contemporary Challenges in World and Polish Science

The purpose of the article is to answer the question about the challenges facing theoretical studies in foreign policy developed in Poland, which look for causative factors at the national level. The text consists of five parts. The first indicates the review papers regarding this type of theories published in the 21st century. Subsequently, the history of the development of global research in this field was presented. Part three discusses the contemporary challenges facing this type of study. In the following part, the history of this type of studies in Poland was presented. Finally, against the comparative background outlined in such a way, the challenges facing Polish science were pointed out. The article has the form of the review of literature based on the comparative case study strategy. The method of data acquisition was the qualitative text analysis. The source database constituted English-language publications from the USA and Western Europe, as well as works published in Polish.

Keywords: foreign policy theories, national level of analysis, theories of international relations, Western theories of IR, non-Western theories of IR.